

2008. aasta
augustisõja mõju
Lõuna-Kaukaasia
regioonis

Indrek Elling
Kaarel Kaas
Kadri Liik
Merle Maigre
Ivan Suhhov

Sisukord

Sissejuhatus	3-4
I osa. Lõuna-Kaukaasia jõu- ja mõjusuhete mosaiik	
Venemaa ja Gruusia	5-6
Venemaa kohalolek Abhaasias ja Lõuna-Osseetias	7-10
Sõja kordumise tõenäosus	11-12
Gruusia föderaliseerumise võimalus	13
Taga-Kaukaasia põhja-lõunasuunaliste transpordikoridoride probleem	14-16
Venemaa ja Armeenia suhted	17-18
Aserbaidžaan, Venemaa ja Lääs	19-20
Mägi-Karabahhi olukord ja Lõuna-Kaukaasia võimalikud arengutsenaariumid	21-22
Türgi positsioonid	23-26
Iraan pärast augustisõda	27-28
Lõuna-Kaukaasia ja Euroopa Liit	29-30
Lõuna-Kaukaasia ja USA	31
Nafta- ja gaasitorud ning energiajulgeolek	32-34
II osa. Järeldused ja poliitikasoovitused	
Poliitikasoovitused Euroopa Liidule ja Läänele tervikuna	
Soovitused Kaukaasia kui terviku suunal	36-37
Spetsiifiliselt Gruusia suunal	38-39
Venemaa suunal	40
Energiapoliitika vallas	41
Poliitikasoovitused Eestile	
Kaukaasia suunal	42
Spetsiifiliselt Gruusia suunal	43
Rahvusvaheliselt	44
Siseriiklikult	45
Lisa I Augustisõja mõju Ukrainale ja Krimmile	46-48
Lisa II Vene-Gruusia sõja mõju Moldovale ning Transnistria konfliktile	49-54

Sissejuhatus

Venemaa agressioon Gruusia vastu 2008. aasta augustis on rahvusvahelisel areenil leidnud tõlgendamist kui Venemaa poolt esitatud väljakutse 1991. aasta järgsele maailmakorrale. See lai mõiste hõlmab eneses nii väljakujunenud riigipiire, liitlassuhteid kui rahvusvaheliste suhete toimimise põhimõtteid. Riikidel, mis end 1991. aasta järgses maailmakorras hästi tundsid – ja nende hulka kuulub ka Eesti –, on põhjust olla sügavalt mures.

Ent sel ajal kui Venemaa naabrid Euroopas ja Aasias alles arutlevad, mil määral ja kuidas täpselt neoagressiivne Venemaa neid ohustab, on Lõuna-Kaukaasia geopoliitiline maastik juba muutuma hakanud. NSV Liidu lagunemisevastuste tulemusel kujunenud pingelised, ent siiski inertsed ja püsivad suhted ja jõuvahekorrad murenevad; korraga on avanenud hulgaliselt uusi võimalusi, nii häid kui halbu.

Praegu on vara anda lõplikke vastuseid küsimusele, kes maailmapoliitika suurtest tegijatest Gruusias toimunud sõja tulemusel Kaukaasias mõjukust võidab ja kes kaotab. Võib küll öelda, et USA – kes oma protežeed Gruusiat sõja ning territoriaalsete kaotuste eest kaitsta ei suutnud – on mõjujõudu tugevalt kaotanud. Samas on aga olemas ka võimalus, et USA võtab saadud mainelööki õppetunnina, koondab oma tähelepanu regioonile ning taastab mõjukuse varasemast suuremana – ametisseastuval president Barack Obamal on selleks vähemalt väga head võimalused.

Venemaa võib näida võitjana, kuna ta sisuliselt dikteeris rahulepingu tingimusi ja saavutas mitmeid taktikalisi eeliseid regioonis, aga võib näida ka kaotajana, kuna külvas kõigi oma naabrite hulgas ja kaugemalgi tõsist hirmu, millest ajendatuna on mitmed riigid, nähes Venemaad võimaliku vaenlase rollis, asunud oma sõjalist võimekust täiustama või soojendama suhteid alternatiivsete võimukeskustega.

Euroopa Liit, mis on küll atraktiivne majanduslik tõmbekeskus, on geopoliitilises jõukatsumises demonstreerinud endale peaaegu tavapäraseks saanud heitlikkust ja saamatust: kõvale kriitikal agressori suhtes järgnes halvasti koordineeritud ja halvasti läbi mõeldud vahendusdiplomaatia, mis ei saavutanud loodetud eesmärke, ELi reaktsioon ebaõnnele on aga püüd ebameeldivatest ja keerulistest probleemidest eemalduda.

Tegelikult ei ole uued jõujooned veel kuidagi paika liikunud: mitmed protsessid on küll käima lükatud, aga nende lõppjaam sõltub kõigi asjaosaliste järgmistest tegudest. Lisaks seisab suure tundmatuna horisondil jätkuvalt süvenev majanduskriis, mis töötab maailma seniseid poliitilisi jõuvahekordi tuntavalt revideerida, ent keegi ei riski veel kindlalt öelda, kuidas täpselt ja kelle kasuks. Ent esimesi nihkeid selles uues „suures mängus“ on võimalik kaardistada, osalejate mõtteloogikat ning selle muutumist on võimalik analüüsida.

Just sellisele analüüsile ongi pühendatud käesoleva lühiuurimuse esimene osa. Teine osa pakub välja valiku poliitikasoovitusi nii Eestile, Euroopa Liidule kui Läänele tervikuna, eesmärgiks aidata kaasa demokraatlike reformide jätkumisele Kaukaasias, energiavarustuse turvalisuse tagamisele, ning Lääne demokraatliku maailma kui terviku mõjujõu püsimisele ja kasvamisele – ehk teisisõnu, Eesti jaoks turvalisema maailma loomisele.

Uurimuse kahes lisas on lahatud Vene-Gruusia sõja mõju olukorrale Ukrainas ning Moldovas – riikides, mis jäävad Kaukaasia regioonist ning seega selle uurimuse põhifookusest välja, ent mis on kerkinud rahvusvahelise diskussiooni päevakorda kui võimalikud järgmised konfliktikolled.

Eesti Riigikogu väliskomisjoni tellitud uurimistöö kirjutamisel on osalenud Rahvusvahelise Kaitseuringute Keskuse (RKK) analüütikud Indrek Elling, Kaarel Kaas, Kadri Liik ja Merle

Maigre, oluline osa Kaukaasia ekspertiisist pärineb RKK koostööpartnerilt Moskvast – ajalehe Vremja Novostei Kaukaasia korrespondendilt Ivan Suhhovilt. Vene keeles kirjutatud tekstiosad on eesti keelde tõlkinud Marek Laane. Keeletoimetajana oli abiks Tiia Valdre. Graafikud joonistas Silver Alt.

I Osa. Lõuna-Kaukaasia jõu- ja mõjusuhete mosaiik

Venemaa ja Gruusia

2008. aasta augustis toimunud Venemaa Gruusia-vastase agressiooni taga on võimalik oletada mitmeid erinevaid eesmärke. Loetlegem peamised: režiimimuutus Gruusias, Saakašvili eemaldamine presidenditoolilt (kas otseselt või kaudselt), Gruusia NATOsse astumise välistamine, Gruusiat läbiva naftatransiidi üle kontrolli saavutamine, Vene mõjusfääri kehtestamine. Samuti võib Gruusia sõda käsitleda kui Lääne reaktsiooni testimist: katset, kui kaugele võib Venemaa minna suhetes Euro-Atlandi bloki ja riikidega, kes peavad end selle liitlasteks. Tundub igati usutav, et vastuolud Gruusia ja Ukraina küsimuses, mis ilmsid 2008. aasta aprillis NATO Bukaresti tippkohtumisel, olid üks teguritest, mida Venemaa hindas endale soodsaks, et alustada otsese surve avaldamist Gruusiale.

Oma eesmärkidest pole Moskva täiel määral saavutanud ühtki. Pärast sõjalise jõu kasutamist kadus lootus moodustada Gruusias mingisuguseid vähegi mõjukad ühiskondlik-poliitilisi struktuure, mis oleksid avalikult Moskva-sõbralikud. Gruusia poliitikamaastik on pingestunud, ent isegi kui oletada, et Mihheil Saakašvili teine ametiaeg katkeb ennetähtaegsete valimiste tõttu, on tõenäoline, et ükski Gruusia opositsioonitegelane, kes suudaks valimistel võita, ei tagane tema poliitikast kahe peamise aspekti osas, mis kutsuvad Venemaal esile nõrdimust: Gruusia jääb endiselt huvitatuks lõimumisest Euro-Atlandi struktuuridega ning oma territoriaalse terviklikkuse taastamisest. Vastavasisulised nõudmised esinevad eranditult kõigi potentsiaalsete presidendikandidaatide programmides.

Gruusia Lääne orientatsiooni näol on tegu sügava, tõsise ja teadvustatud valikuga – erinevalt mõningatest teistest Venemaa naabritest, keda ajendab Euroopa Liiduga suhteid looma ennekõike soov demonstreerida alternatiivse partneri olemasolu Venemaal, et viimaselt seeläbi soodustusi saada või Moskva liigset agressiivsust peletada. Eelöeldust johtuvalt – ning arvestades eksistentsiaalse hirmuga Venemaa ees – võib julgelt prognoosida, et Gruusia Lääne orientatsioon ei kao, seda sõltumata sellest, milline on lääneriikide vastus ning poliitika Gruusiale olulistes küsimustes.

Siiski saavutas Moskva ilmset edu Gruusia NATO-püüdluste pidurdamises: kuigi sõnades on NATO truu oma Bukaresti deklaratsiooniga antud lubadusele võtta Gruusia liikmeks, ei ole juhtivates Euroopa riikides märgata mingit soovi sõnadelt tegudele minna; USA ametisseastuva presidendi positsioon pole aga veel üldse teada.

On põhjust arvata, et Moskva ise ei ole oma avantüüri tulemustega päriselt rahul, tajudes, et seatud eesmärgid kas täitusid poolikult või soovitud erineval viisil, mis kohati toob kaasa uusi ning soovimatuid probleeme – näiteks võib oletada, et Lõuna-Osseetia ja Abhaasia iseseisvuse tunnustamine Moskva algsetesse plaanidesse ei kuulunud ja praegune suhe nende regioonidega ei ole selline, nagu Moskva tahaks. Ent Moskva süvenev rahulolematust tekkinud *status quo*'ga tähendab ühtlasi Venemaa edasise sekkumise ohu süvenemist, mille strateegiline eesmärk oleks Gruusias lojaalse režiimi võimuletulek või Gruusia nii suur nõrgestamine, mis lubaks Venemaal teoks teha oma huvid selles piirkonnas – eelkõige on nendeks

transpordikoridoride avamine ning Gruusia Euro-Atlandi struktuuridesse sõjalise lõimimise täielik välistamine.

Moskva edasine mänguruum ja käitumine Gruusias sõltuvad ka sellest, kuidas reageerib tekkinud olukorrale Lääs – samuti kuidas Moskva Lääne hoiakuid tõlgendab ja interpreteerib, ning kus näeb nende mõju. Euroopa Liidu ja Venemaa vaheliste partnerlus- ja koostööleppe läbirääkimiste kiire taastumine – ja seda oludes, kus Venemaa ei täida Sarkozy-Medvedevi lepingu tingimusi – viitab sellele, et osaliselt oli õigus nendel Moskva analüütikutel, kes prognoosisid, et Lääs teeb küll korraks kõva häält, ent siis naaseb kõik tavalistele radadele, seega tõsist muret Lääne reaktsiooni pärast tundma ei pea. Kui aga Moskva usub Lääne hukkamõistu seisvat ühe põhjusena Vene börsi maailma keskmisest tunduvalt järsema languse ning järgnenud majandussurutise taga, siis võib hinnang olla teistsugune. Kui lääneriikides praegu laialdaselt toimuvad Vene arutelud peaksid lõpuks tõepoolest pädima uue ja senisest põhimõttekindlama Vene poliitika sünniga, siis see peaks kõigi eelduste kohaselt hoopiski vähendama Moskva mänguruumi oma naaberriikides. Toonitada ent tuleb, et Lääne hoiakute muutumine, kui see üldse toimub, on aeglase kuluga protsess, mistõttu selle võimuses ei pruugi olla ennetada Venemaa võimalikke agressiivseid otsuseid lühiajalises perspektiivis.

Venemaa kohalolek Abhaasias ja Lõuna-Osseetias

Abhaasia ja Lõuna-Osseetia staatusemuutus on poliitilises plaanis Moskva jaoks kaheldava väärtusega võit. Tegu võis olla sundkäiguga, mis tehti selleks, et säilitada oma kohalolek neis piirkondades – vastasel juhul võinuks Lääs sõjajärgses vigade parandamise hoos algatada Abhaasia ja Osseetia rahuvalvemandaatide revideerimise ja realselt rahvusvaheliseks muutmise, millele vastuseisumine nõudnuks Moskvalt ohtralt diplomaatilist energiat.

Tunnustamine vastuollu Moskva kogu senise poliitikaga, mis on pidanud ülimalt riikide territoriaalset terviklikkust ning muudab haavatavaks Venemaa diplomaatilise retoorika Kosovo küsimuses, aga ka mujal. Venemaa majandusolukorra halvenedes ning Kremli võimu murenedes võivad Venemaa enda föderatsioonisubjektid pretsedenti oma eraldumispüüete õigustamiseks ära kasutada.

Puhtsõjalises mõttes tähendab augustisõda Gruusiaga ning Abhaasia ja Lõuna-Osseetia iseseisvuse tunnustamine seda, et Venemaa sai teisel pool oma piiri tõenäolise NATO liikmesriigiga kaks tsooni, kuhu ta saab paigutada oma sõjalisi jõude koguses, mille formaalselt määravad kindlaks ainult nende kahe vabariigi valitsusega sõlmitud kahepoolsed kokkulepped, mitte aga enam rahvusvaheline rahuvalvemandaat, nagu enne 2008. aasta augustit. Enne augustisõda võis Venemaa formaalselt hoida Lõuna-Osseetias 519 sõjaväelast, kes kuulusid rahu tagamise segajõudude (RTS) koosseisu. RTS toodi Gruusia - Lõuna-Osseetia konflikti piirkonda 1992. aastal vastavalt Venemaa-Gruusia Dagomõssi kokkulepetele, millele kirjutasid alla ka Põhja- ja Lõuna-Osseetia esindajad. RTS koosnes kolmest võrdse suurusega pataljonist, üks Venemaa, üks Gruusia ja üks Lõuna-Osseetia päritolu, mis allusid Venemaa kindralile, kes ametlikult ei allunud mitte Moskva kaitseministeeriumile, vaid konflikti reguleerimiseks loodud segakontrollkomisjonile, mille koosseisu kuulus neli tsiviiliskust kaasesistujat, kes esindasid vastavalt Gruusiat, Venemaad ning Lõuna- ja Põhja-Osseetiat.

Sisuliselt võib RTS-i Venemaa kontingendi hulka lugeda ka osseetide «sinikiivrite» pataljoni, nii et Venemaa sõjaväelaste arv Lõuna-Osseetias oli konflikti eel 1038 motojalaväelast, kelle käsutuses olid, nagu ette nähtud, ka mõned soomustransportöörid ja jalaväe lahingumasinad.¹

2008. aasta sündmustega heideti 1992. aastal kokku lepitud konflikti reguleerimise skeem lõplikult ajaloo prügikasti. Venemaa on juba sõlminud Lõuna-Osseetiaga sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise aluslepingu ning on valmis sõlmima täiendavat lepingut, mis on pühendatud sõjalisele koostööle. Venemaa kõrgeimate poliitikute avalike teadaannete kohaselt paigutatakse Lõuna-Osseetiasse brigaad, see tähendab 3800 sõjaväelast koos vastava tehnikaga. Niisiis suureneb Venemaa sõjaline kohalolek ametlikult kolm korda ning Gruusia ei saa enam kuidagi takistada Venemaa väejuhatuse tegevust Lõuna-Osseetias.²

Näiliselt jõudude vahekorras kuigi tõsiseid muutusi ei toimu: Venemaa lihtsalt legaliseerib oma sõjalise kohaloleku, mis ulatub kaugemale 2008. aasta augusti eel kehtinud niinimetatud Gruusia - Lõuna-Osseetia konflikti tsoonist, see tähendab rahuvalvajate volialast. On teada, et Venemaa sõjaväelased alustasid juba käesoleva kümnendi keskel Džava (osseedipäraselt

¹ „Ob osnovnõh printipah dejatelnosti vojennõh kontingentov i grupp vojennõh nabljudatelei, prednaznatšennõh dlja normalizatsii situatsii v zone gruzino-osetinskogo konflikta,“ („Gruusia-Osseetia konfliktipiirkonnas olukorra normaliseerimiseks ette nähtud väekontingentide ning sõjaliste vaatlejate gruppide tegevuse põhiprintsiipidest,“ lisa nr 1 Segakontrollkomisjoni (Smešannaja Kontrolnaja Komissia) otsusele 6. juunist 1994, heaks kiidetud 6. detsembril 2004.)

² 2008. aasta 9. septembril teatas Venemaa kaitseminister Anatoli Serdjukov president Dmitri Medvedevile, et vene sõjaväelased on kooskõlastanud Abhaasia ja Lõuna-Osseetia võimudega 3800-meheliste armeebriigaadide paigaldamise territooriumile. Vt. „Ruka vojennoi družbõ,“ Rossiiskaja Gazeta 10.09.2008.

Dzau) piirkonna kunagiste nõukogude sõjaliste objektide kasutamist ja taastamist, kusjuures Ugardantas asus kogu aeg ametlikult Lõuna-Osseetia sõjaväe polügoon. Nüüd on Ugardanta baas läinud avalikult Venemaa käsutusse ning sinikiivrite linnakud Tshinvalis ja selle läheduses saavad samuti Venemaa sõjaväebaaside staatuse.

Teorias võiks arvata, et Venemaa sõjalise kohaloleku suurenemine ning baaside legaliseerimine toob kaasa uute töökohtade tekke, mis tuleb kasuks kohalikele elanikele. Sõjaväebaaside rajamiseks Lõuna-Osseetiasse on Vene kaitseministeeriumil plaanis eraldada kokku 15 miljardit rubla, milles eest rajatakse kasarmuid, tehnikapark, laod jne.³ Kuidas see praktikas teostub, on praegu raske ennustada, sest Lõuna-Osseetial on küllaga sotsiaal-majanduslikke probleeme, mis seavad kahtluse alla isegi praeguse talve korraliku üleelamise. Veel enam, mõnedes Lõuna-Osseetia regioonides on Gruusiast äralõigatuse tingimustes ning külmal aastaajal tekkinud juba probleeme ka Vene sõjaväelaste talvise varustamisega.⁴

Venemaa on juba puutunud Lõuna-Osseetias kokku kohalike ametnike üüratu korruptsiooniga, mis puudutab Moskva-poolsete sõjajärgse ülesehitustöö jaoks mõeldud investeeringute jagamist. Korruptantide karistamatu tegevus tekitab kohalikes elanikes rahulolematust, mis kaudselt mõjutab ka Venemaa mainet, kes seniajani toetab täielikult Eduard Kokoitõ režiimi, kuigi see suhe muutub järjest problemaatilisemaks. Mõlema separatistliku regiooni kohalikud eliidid, mis varem olid oma ainsale peamisele toetajale Moskvale väga lojaalsed, on nüüd, tunnustuse kättesaanuna, asunud mõnevõrra tõrksamale positsioonile: nii on Lõuna-Osseetias juba tõsised konfliktid president Eduard Kokoitõ ning Moskvast saadetud emissaride vahel, Abhaasia liidrid aga on andnud märku, et neil poleks midagi Euroopa Liiduga suhete loomise vastu.

Abhaasias olid 2008. aasta augusti sõjalised tulemused Venemaale veel lokaalsemad. Venemaal on alates 1994. aastast õigus hoida seal kuni 3000 rahuvalvajat-motojalaväelast, kelle tegevuse Gruusia-Abhaasia konflikti piirkonnas sätestab SRÜ riigipeade antud mandaat.⁵ Tegelikult ulatus Venemaa sõjaväelaste arv 2008. aasta suvel 5000 meheni.

Sealjuures toodi lisaks mandaadiga ette nähtud motojalaväelastele Abhaasiasse juurde dessant⁶ ja suurtükiväelasi ning ajutiselt, mõneks nädalaks, raudteeväelasi⁷, samuti võeti uuesti kasutusele Gudauta (abhaasipäraselt Gwdouta) õhuväebaas⁸, Babušara õhuväebaasi maapealne infrastruktuur⁹ ning Suhhumi (abhaasipäraselt Aqwa), Gudauta ja Otšamtšira (abhaasipäraselt Očamčyra) sadamad.

Muutnud sisuliselt lõplikult tühiseks varasema konfliktireguleerimise skeemi, mis seadustas Venemaa rahuvalvajate viibimise Abhaasias, sõlmis Venemaa 2008. aasta lõpul ka Abhaasiaga

³ „Vene väebaasid Abhaasias ja Lõuna-Osseetias maksavad kokku 27 miljardit rubla“, BNS 05.01.2009

⁴ Lääne diplomaatide kinnitusel on näiteks Lõuna-Osseetia mägedega piiratud gruusia enklaavis Ahhalgoris Vene sõjaväelaste eksisteerimistingimused haletsusväärsed, kaks sõjaväelast on jaanuaris surnuks külmunud.

⁵ Vt. „Položenie o Kollektivnõh silah po podderžanju mira v Sodružestve Nezavisimõh Gosudarstv“ („Määrus Sõltumatute Riikide Ühenduse kollektiivsetest rahukaitsejõududest“), heaks kiidetud SRÜ riigipeade nõukogu poolt 19.01.1996.

⁶ Näiteks tõestuse õhudessantvägede Abhaasiasse liikumise kohta leiab agentuuri RIA Novosti uudisest 6.05.2008, mis tsiteerib Vene Kaitseministeeriumi avalike suhete osakonna infot, mille kohaselt „ülemjuhatause otsusega liikusid 5. mail 2008 kell 8.00 Moskva aja järgi kaks õhudessantväe rühma vaatluspostidele nr 402 (Arasadzõh) ning nr 403 (raudteesild Akamara küla lähedal), kus kell 13.00 Moskva aja järgi asusid rahukaitseüksuste täitmisele.“

⁷ Vene raudteeväed viidi Abhaasiasse 31.05.2008. Vt „Puti razobštšeniija: Gruzija obespokojena pojavlenijem v Abhazii železnodorožnõh voisk RF,“ Kommersant, 2.06.2008.

⁸ Vt näiteks Svante E. Cornell, Johanna Popjanevski, Niklas Nilsson, „Russia’s War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World“, Central Asia- Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Center, August 2008.

⁹ Vene spetsialistide uuringutest Babušaras oli teada juba 2006. aastal, mil see kutsus esile Gruusia võimude terava reaktsiooni.

sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingu, mis muu hulgas näeb ette kaitsealase lepingu väljatöötamise ja allkirjutamise. Venemaa sõjaline kohalolek on seni piiratud 3800 sõjaväelasega Gali piirkonnas, Suhhumis, Gudautas, Otšamtširas ja Babušaras. Säilinud sõjaväelinnakute renoveerimiseks ning uue infrastruktuuri rajamiseks kavatseb Venemaa Abhaasias kulutada 12,5 miljardit rubla, millest lõviosa investeeritakse Vene vägede peamiseks dislotseerumiskohaks muudetavasse Gudauta sõjaväebaasi¹⁰.

Suhhumiga sõlmitud lepe legaliseerib sõjaväelased, kes viibisid Abhaasias lisaks rahuvalvajatele. Formaalselt on nende arv kõigest 800 võrra suurem mandaadiga ettenähtust.

Nii Lõuna-Osseetias kui Abhaasias – keda ametlik Moskva käsitleb iseseisvate riikidena - paiknevad Vene baasid ja väeüksused saavad olema osa Venemaa Põhja-Kaukaasia sõjaväeringkonna struktuurist.¹¹

Abhaasia ja Lõuna-Osseetiaga sõlmitud nn lepingute puhul tuleb aga silmas pidada kahte asjaolu. Esiteks sõltub neis sätestatud sõjaväelaste piirarvust kinnipidamine peaaesjalikult Moskva soovidest ning sellest, mida parasjagu otstarbekaks peetakse. Tegemist ei ole lepingutega selle sõna tavalises tähenduses, sest osapoolte positsioonid pole võrdsed ning igasugune kontrollimehanism sätestatust kinnipidamise või selle rikkumise üle puudub. Lisaks on Venemaa nii Abhaasias kui Lõuna-Osseetias varem korduvalt ja pidevalt rikkunud enesele asjaomaste konfliktide reguleerimisega seoses võetud kohustusi. Abhaasia puhul pole Venemaa ka kunagi täitnud 1999. aastal Istanbuli tippkohtumisel võetud kohustust sulgeda Euroopa tavarelvastuslepe täitmise osana sõjaväebaas Gudautas.

Teine asjaolu puudutab Abhaasias ning Lõuna-Osseetias paikneva relvastuse ja lahingutehnika hulka ja nomenklatuuri. Pärast nimetatud kahe piirkonna oma kontrolli alla võtmist on Venemaal võimalik sinna paigutada ükskõik millist relvastust ja tehnikat vastavalt oma paremale äranägemisele. Varasemate rahuvalvejõudude puhul kehtisid kindlad piirangud, mis näiteks välistasid Vene vägede poolt konfliktipiirkondadesse raskerelvastuse viimise. Lisaks puudub kolmandatel pooltel praeguseks ligipääs nimetatud piirkondadesse ning seega omab seal paiknevate üksuste arvukusest ja relvastusest ülevaadet vaid Moskva.

Puhtsõjaliselt on selline olukord Tbilisi jaoks augustisõja-eelse situatsiooniga võrreldes oluliselt halvem. Esiteks on eelhoiatusaeg võimaliku Venemaa-poolse Gruusia vastu suunatud sõjalise operatsiooni korral praegu tunduvat lühem. Igale suuremale sõjalisele operatsioonile eelneb üksuste ja lahingutehnika koondamine. Praegu on aga Abhaasia ja Lõuna-Osseetia näol tegemist *de facto* Vene sõjaliste enklaavidega, kus juba viibib märkimisväärne arv Vene jõude ning mille puhul ülevaade väeüksuste liikumisest on augustile eelnenud situatsiooniga võrreldes tunduvat halvem.

Teiseks on Vene üksustel augusti-eelse situatsiooniga võrreldes soodsamad lähtepositsioonid sõjalise operatsiooni alustamiseks: Abhaasia Gali ja Otšamtšira rajoonid ning Lõuna-Osseetias Tshinvali ja Ahhalgori rajoonid. Gali ja Otšamtšira rajoonide näol on tegemist tanki- ja soomusüksuste koondamiseks sobiva avatud maastikuga, Lõuna-Osseetias kehtib sama Tshinvali kohta. Gali ja Otšamtšira rajoonid piirnevad vahetult Lääne-Gruusia avatud maastikuga, mis annab sõjalise eelise soomustatud üksusi kasutavale vastasele ning kuhu jäävad olulised transpordisõlmed Kutaisi, Samtredia ja Senaki. Nende hõivamine katkestaks ühenduse Lääne-Gruusia ja Adžaaria ning ülejäänud Gruusia vahel.

¹⁰ BNS 05.01.2009

¹¹ „Number of officers to be reduced in Northern Caucasus Military District“, Interfax-AVN, 02.12.2008

Lõuna-Osseeta puhul kujutab enesest samasugust soodsat lähteala võimalikuks pealetungiks Tshinvali piirkond, mille vahetus läheduses asub strateegilise tähtsusega Gori linn. Selle kiire vallutamine katkestaks ühenduse Gruusia lääne- ja idaosa vahel (nagu see augustis juhtuski).

Eelpoolmainitud lähtepositsioonide valdamine (võrdluseks: augustisõja puhul tuli Venemaal alustada oma üksuste kohale toomisest, Lõuna-Osseetia puhul näiteks kasutades pikka, kitsast ja halva läbilaskevõimega maanteed Roki tunnelist Tshinvalini) loob eeldused võimaliku sõjalise operatsiooni kiiremaks ja edukamaks käivitamiseks; maastiku iseloom annab eelise Vene soomustatud üksustele ning loob varasemast soodsamad eeldused Gruusia võtmelinnade hõivamiseks. Venemaa-poolse võimaliku sõjalise operatsiooni kiirem käivitamine ja kulg võivad omakorda tähendada Tbilisi vähenenud võimalusi sõjaliste vastumeetmete rakendamiseks, miinimumini vähenenud reageerimisaega rahvusvahelisele üldsusele ning lõpp-tulemusena situatsiooni, kus Gruusia seaduslike võimude otsese kontrolli alla on jäänud peaasjalikult pealinn koos riigi idaosaga. Oluliste transpordisõlmede hõivamise tõttu võib ühendus ülejäänud Gruusiaga katkeda varem, kui Tbilisi või Lääs on jõudnud sellise võimaluse ennetamiseks midagi ette võtta.

Otsuse korral paigutada Lõuna-Osseetiasse (näiteks kas Tshinvali või Ahhalgori piirkonda) kaugmaa õhutõrje raketikompleksid on Venemaal võimalik praktiliselt katkestada Gruusia lennuühendus ülejäänud maailmaga, sest nende süsteemide tegevusraadiusesse (õhutõrje raketikompleksi S-300 PMU-1 puhul on selleks 120 kilomeetrit, S-300 PMU-2 puhul aga 195 kilomeetrit) jäävad nii Tbilisi kui ka Marneuli lennuväljad.

Gruusia ja ülejäänud maailma õhuühenduse ähvardamine on olukorra eskaleerudes sellisel juhul võimalik ka ilma maavägede operatsioonita ning Vene õhuväe sisenemiseta Tbilisi keskväimu kontrolli all olevasse õhuruumi, sest õhutõrjesüsteemid paikneksid Lõuna-Osseetia ja/või Abhaasia territooriumil, nende olemasolu operatsioonipiirkonnas võimaldab aga heidutada kriisi korral abilendude käivitamist kaaluvaid kolmandaid osapooli.

Kui Vene poolel õnnestuks näiteks Tbilisi-poolse kallaletungi ennetamise sildi all, nn preventiivse rahuoperatsiooni käigus, suhteliselt kiiresti hõivata Gruusia võtmelinnad Gori, Kutaisi, Samtredia ja Senaki, vältides selle käigus suuremaid lahinguid Gruusia relvajõududega – mis on tõenäoline, kui oletada, et näiteks Kesk- ja Lääne-Gruusia puhul taanduksid viimased tõenäoliselt enda jaoks kergemini kaitstavatele positsioonidele Mtskheta-Tbilisi piirkonda, mida Vene väed aga vallutama ei asuks –, siis koosmõjus õhutõrjesüsteemide poolt loodava ähvardusega oleks ajutiselt tulemuseks Gruusia kui riigi toimimise paralüüsimine, mis omakorda destabiliseeriks niigi habrast sisepoliitilist olukorda ning seaks Tbilisi võimud silmitsi sundvalikuga minna Moskva nõudmiste osas teatavatele järeleandmistele.

Musta mere regiooni laiemalt vaadates võib öelda, et kohalolek Abhaasias parandab Venemaa sõjalist positsiooni piirkonnas. Kuni augustisõjani puudus Venemaal sõjaline kohalolek Musta mere lõunaosa naabruses: Musta mere laevastiku peabaas asub Krimmi poolsaarel Sevastopolis ning teine tugipunkt samuti Musta mere põhjaosas paiknevas Novorossiiskis; Taga-Kaukaasia sõjaväeringkonnas asuva õhuarmee senised peamised baasid jäävad aga valdavalt Doni-äärse Rostovi, Krasnodari ning Novorossiiski ümbrusesse. Plaanitav õhuväebaasi avamine Gudautas ning võimalik mereväebaasi rajamine Otšamtšira sadamasse avaks Venemaale võimaluse oluliseks sõjaliseks kohalolekuks Musta mere lõunaosas ning avardaks märkimisväärselt Vene sõjalist ning luurealast tegevusvabadust piirkonnas. NATO kohalolekut Musta mere piirkonnas (pärast Bulgaaria ja Rumeenia ühinemist allianssiga on Mustast merest saanud pea NATO sisemeri) julgeolekuhuna käsitleva Moskva jaoks on Abhaasial seega ka üldisem, Gruusia kontekstist väljuv tähendus.

Sõja kordumise tõenäosus

Kuna Venemaa peamised eesmärgid – eeskätt Saakašvili võimu kukutamine ning Gruusia läänemeelse arengutee vääramine – jäid augustikonfliktis saavutamata, siis on sõjalise stsenaariumi kordumise tõenäosus ebamugavalt suur. Pealetungioperatsiooni jätkamist kaalus Moskva juba augustis, aga ka praegu ei tasuks liigselt usaldada Venemaa kindralstaabi kinnitusi, nagu ei kavandaks Venemaa uusi sõjalisi samme Kaukaasias.¹²

Olukord konfliktipiirkondade ümber on pidevalt püsinud pinevana: alates augustisõja lõppemisest on Abhaasiat ja Lõuna-Osseetiat Gruusiast lahutavate kontrolljoonte läheduses toimunud relvastatud vahejuhtumite käigus hukkunud kokku 11 Gruusia politseiniku.¹³

ÜRO vaatlusmissioon (UNOMIG) on alles hiljuti väljendanud muret vägede koondamise üle Suhhumi kontrolli alla jäävas Gali rajoonis (Gruusia-Abhaasia kontrolljoone läheduses).¹⁴ Vene pool süüdistab omakorda Thbilisit Medvedevi-Sarkozy lepete mittetäitmisel ning vägede koondamist Lõuna-Osseetia ja Abhaasia vastu, mis omakorda suurendavat pingeid ja põhjustavat relvakokkupõrkeid kontrolljoonte läheduses.¹⁵

Pärast augustikonflikti loodud ja mobiliseeritud Euroopa Liidu vaatlusmissioon (EUMM) oleks sõjategevusele loomulikult teatavaks takistuseks: vaevalt et Venemaa sõandab alustada rünnakut ilma seda missiooni kõigepealt likvideerimata, sest selline tegevus viiks Venemaa liiga radikaalsesse vastasseisu Euroopa Liiduga. Kuid ELi praegune kaasatus Gruusias ei ole ei piisav ega veatu, Venemaa rõhutab neid puudujääke igati ja võib olla kindel, et ta püüdleb ELis valitsevatele erimeelsustele tuginedes saavutada Euroopa vaatlusmissiooni likvideerimist.¹⁶ Sõjalise operatsiooni laiendamise võimalust Gruusias kaalus Venemaa kindralstaap juba augustis: Lõuna-Osseetia ja Abhaasia konfliktitsoonist kaugemale jäävate sihtmärkide olemasolust andis märku objektide pommitamine Gruusia lõuna- ja idaosas. Venemaa hoogustab aeg-ajalt propagandategevust vastavalt sündmustele Lõuna-Osseetias, rõhutades, et Gruusia koondab sõjalisi jõude vabariigi piirile.

Ka ei ole Venemaa päris rahul Lõuna-Osseetias valitseva Eduard Kokoitõ režiimiga, millesse suhtub rahulolematult ka märkimisväärne osa Lõuna-Osseetia elanikkonnast.¹⁷ Selles kontekstis võidakse sõda kasutada hädavajaliku sirmina režiimivahetuseks või siis hoopis selle tugevdamiseks sõjaaja erakorralistes tingimustes. Sõjalise stsenaariumi kordumise tõenäosust suurendab ka Venemaa kõrgeimal võimutasandil püsiv poliitiline ja juhtimisalane ebakindlus: Putin ja Medvedevi võimupiirid ei ole ikka veel selgelt paigas.

«Pistrike» positsioonide tugevnemist võib soodustada ka Venemaa Põhja-Kaukaasia olukorra ilmne destabiliseerumine. See on seotud kahe asjaoluga. Esiteks ergutas Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tunnustamine mõistetavalt pooleldi uinunud separatistlikke meeleolusid mitmes Põhja-Kaukaasia piirkonnas, kus need avaldusid juba 1990. aastate algul.¹⁸ Teiseks – ja see on

¹² Näiteks on edasiste sõjaliste kavatsuste olemasolu Gruusias kindlalt eitanud Vene Kindralstaabi ülem Nikolai Makarov kohtumisel välisriikide sõjaväeatašeedega 10.12.2008.

¹³ „EU Diplomats Condemn Attacks on Georgian Policemen“, Civil.ge, 20.01.2009

¹⁴ „UN complains about military buildup in Abkhazia“, Interfax-AVN, 15.12.2008

¹⁵ „Georgia violates cease-fire obligations – Gryzlov“, Interfax-AVN, 19.01.2009

¹⁶ Erimeelsused vaatlusmissiooni mandaadi pikendamise küsimuses on ELi liikmesriikide vahel tõepoolest olemas ning süvenevad.

¹⁷ Vt näiteks: „V ijune-ijule mõ planirujem zažetš fabel v Tshinvali“ - intervjuu Albert Džusojeviga, Vremja Novostei, 5.12.2008, samuti „Ne mesto etomu prezidentu v Južnoi Ossetii“ – intervjuu Anatoli Barankevitšiga, Kommersant, 5.12.2008.

¹⁸ Nii näiteks kõlas Inguššias üleskutse püüelda rahvusvahelist tunnustust 31. augustil 2008 – päeval, mil tapeti opositsiooniaktivist Magomed Jevolajev. Teades, kuidas eravestlustes kommenteerivad Abhaasia ja

märksa olulisem – on Venemaa suhteliselt tugevat halduslikku ja majanduslikku kohalolekut mainitud piirkondades üha enam nõrgestanud süvenev majanduskriis, mis seab kahtluse alla Moskva suutlikkuse jagada ka edaspidi piirkondlikele valitsustele subsideidume. Niisugustes tingimustes võidakse uut sõda lõunas ekslikult pidada heaks võimaluseks tugevdada föderaalkeskuse mainet ning konsolideerida territooriume. Augustisõja päevil Moskva maine Kaukaasias tõepoolest tõusis, kuigi lühiajaliselt - see tõik aga võib rahvarahutustesse ning olukorra kontrolli all hoidmisse pisut paranoiliseltki suhtuvale Kremlile sellegipoolest inspiratsiooniallikaks saada.

Lõuna-Osseetia tunnustamist Tšetšeenia tavakodanikud ning isegi ametiisikud, võib väita, et vaatamata Kremlile lojaalsetes ametlikes kommentaarides kõlavale entusiasmile suhtub Tšetšeenia tunnustamisse tegelikult kui topeltstandardi järgimisse. (Vt näiteks <http://www.kavkaz-uzel.ru/newstext/news/id/1227839.html>)

Gruusia föderaliseerumise võimalus¹⁹

Kui sõda õnnestub vältida, püüab Venemaa äärmiselt tõenäoliselt võimalikult palju nõrgestada Gruusia keskvalitsust. Selliseid majandusliku surve avaldamise meetodeid, mida Venemaa poleks veel Gruusia suhtes rakendanud, õieti enam polegi. Seepärast peavad Venemaa poliitika kujundajad Gruusia mõjutamise võimalikuks viisiks separatistlike meeleolude õhutamist kultuuriliselt eristuvates piirkondades, näiteks armeenlastest elanikega Džavahhethis või aseri elanikkonnaga Khvemo Kharthlis. Venemaa loodab, et kohaliku etnilise eliidi föderalistlikke (või isegi separatistlikke) püüdlusi toetades võib saavutada Gruusia föderaliseerumise, ning on isegi välja käinud mõtte, et sellisesse föderatsiooni võiks sujuvalt haarata ka Abhaasia ja Lõuna-Osseetia.

Sellise stsenaariumi teostumine pole aga kuigi realistlik. Džavahhethi ja Khvemo Kharthli separatismi võimalusi on tublisti üle hinnatud, samuti on Armeenia ja Aserbaidžaan tunduvalt enam huvitatud normaalsetest suhetest Gruusiaga kui Džavahhethi ja Khvemo Kharthli alade ebastabiilsusest. Abhaasia ja Lõuna-Osseetia aga hindaksid ettepanekut vahetada äsja kätte võidetud iseseisvus, olgugi et seda tunnustab ainult Venemaa, kuulumise vastu föderaalsetesse Gruusiasse, Venemaa otsese reeturlikkusena.

¹⁹ Gruusia föderaliseerimise ideed arutati laialdaselt näiteks Ankaras 31.10.2008 toimunud konverentsil „Põhja-Kaukaasia julgeolekuarhitektuur pärast 8.08.2008“, konverentsi korraldas Vene mittetulundusühing Euraasia Uuringute Instituut (Institut Evraziiskih Issledovanii). Lähemalt vt „Gruzii predložili stat FRG: Rossija vozvraštšajetsja na Južnõi Kavkaz tšerez Ankaru,“ Vremja Novostei, 06.11.2008.

Taga-Kaukaasia põhja-lõunasuunaliste transpordikoridoride probleem

Augustisõja üks Moskva jaoks negatiivseid tulemusi on see, et Abhaasiat ja Lõuna-Osseetiat tunnustades võttis Venemaa endalt võimaluse taastada Taga-Kaukaasia põhjast lõunasse kulgevad transpordikoridorid. Asi on selles, et Põhja-Kaukaasiat (Venemaa) ja Lõuna-Kaukaasiat (Armeenia, Gruusia ja Aserbaidžaan) seob vaid mõni üksik transpordimagistraal (Vt kaarti lk. 16). Loetleme need läänest itta:

1. Maantee piki Musta mere rannikut Sotšist-Adlerist (Venemaa) Suhhumi (Abhaasia) kaudu Zugdidsse (Gruusia) ja sealt edasi läbi Lääne-Gruusia Türgisse, Armeeniasse, Aserbaidžaan ja Iraani. Abhaasia lõik Suhhumist kagus on tehniliselt väga halvas seisus. Gruusia-Abhaasia suhete tõttu eriti pärast 2008. aasta augustikonflikti on maantee läbilaskevõime Suhhumist kagus praktiliselt null.

2. Raudtee piki Musta mere rannikut Sotšist Suhhumi kaudu Zugdidsse ja sealt edasi Armeeniasse ja Aserbaidžaan. Tehniliselt kasutuskõlbmatu, sest Abhaasia lõigul Suhhumist kagus on liiprid lihtsalt üles võetud ning võimaluse raudtee taastamiseks ja uuesti käikuandmiseks rahvusvahelise konsortsiumi²⁰ eestvedamisel hävitas sõda.

3. Maantee Vladikavkazist (Venemaa Põhja-Osseetia) Tshinvalisse (Lõuna-Osseetia) ja sealt edasi Gorisse (Gruusia) ehk Taga-Kaukaasia magistraal on täielikult blokeeritud 2008. aasta augustisündmuste ning Lõuna-Osseetia iseseisvuse tunnustamise tõttu Venemaa poolt. Tõe huvides tuleb mainida, et magistraali hääbumine tähtsa transpordisoonena ning ühise majandusruumi tugevdamise ja arendamise mehhanismina algas juba 2004. aastal pärast Saakašvili otsust luua Tshinvalist lõunas Gruusia tollipunkt. Kuid magistraali lõpliku blokeerimise tingisid loomulikult augustisündmused.

4. Maantee Vladikavkazist Verhni Larsi (osseedipäraselt Uællag Lars) kaudu Thbilisisse ehk Gruusia sõjatee. Ainuke ühendus, mis kulgeb otse üle Venemaa–Gruusia piiri ega läbi vaidlusalust ala. Ilmastikutingimuste tõttu ei ole see nagooni aastaringsest kasutatav, aga alates 2006. aastast on tee Venemaa tolliterminali kapitaalremondi ettekäändel blokeeritud. Praegu blokeeritud määramata ajaks Venemaa-Gruusia saatuslike erimeelsuste tõttu.

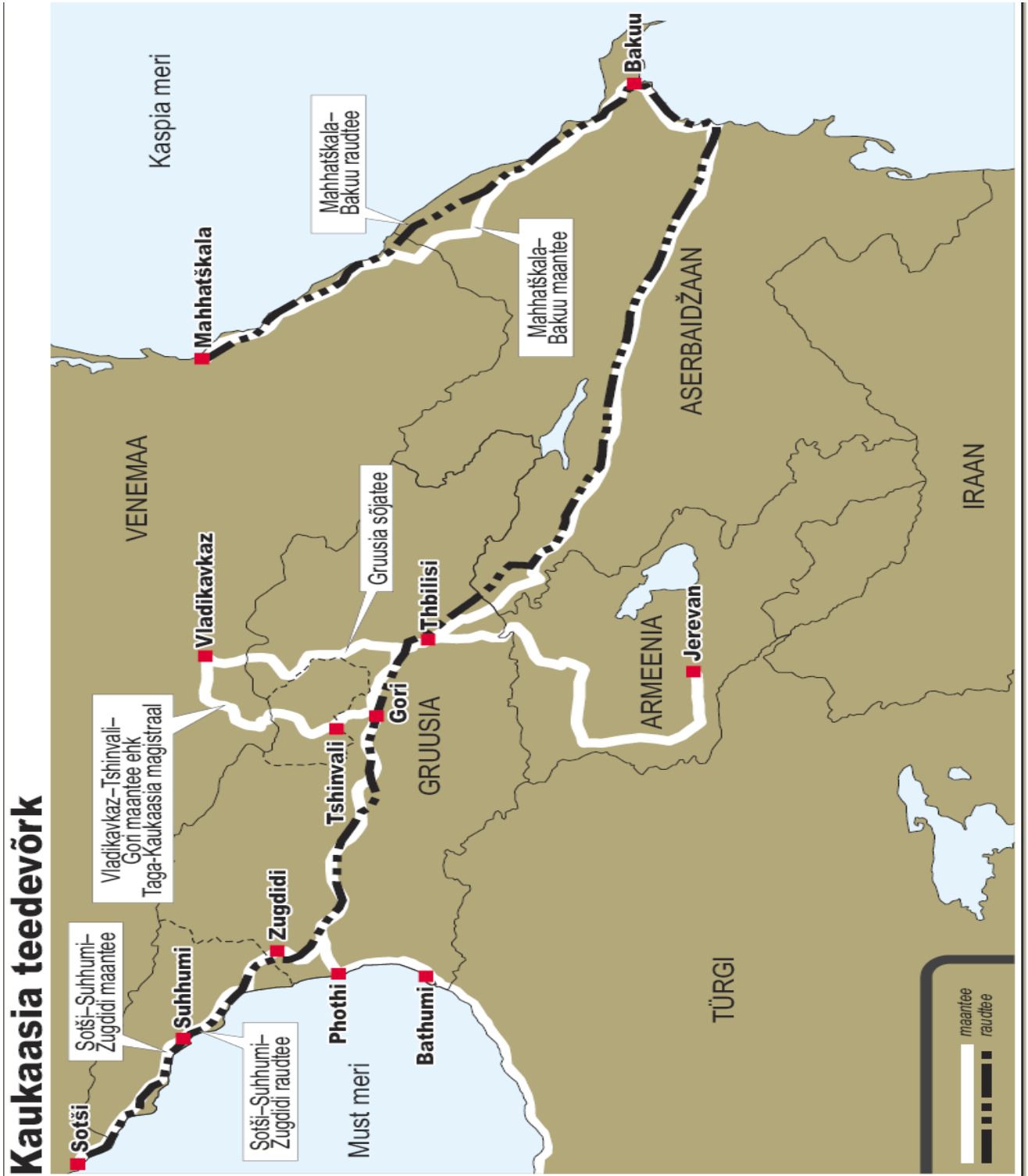
5. Maantee Mahhatškalast (Venemaa Dagestan) Bakuusse (Aserbaidžaan). Kuulus korrumpeerunud tollipunktide poolest, kuid tehniliselt suhteliselt heas korras ning kasutuskõlblik kogu pikkuses. Armeenia veostele siiski kättesaamatu Armeenia ja Aserbaidžaan konflikti tõttu Mägi-Karabahhis.

6. Raudtee Mahhatškalast Bakuusse. Töökorras, aga Armeeniale samuti kättesaamatu.

²⁰ Poolteist aastat tegutsenud konsortsiumis olid esindatud Armeenia, Venemaa, Gruusia ja Ukraina. Gruusia ja Vene pooled jõudsid viia läbi raudtee allesolevate osade osalise ekspertiisi ning taastada osa projekt-dokumentatsioonist. 13.02.2007 teatas Armeenia transpordiminister Andranik Manukjan konsortsiumi töö peatumisest määramata ajaks.

Maismaaühenduse olemasolu annaks Moskvale ainsa reaalse šansi toetada majanduslikult oma strateegilist partnerit Lõuna-Kaukaasias, nimelt Armeeniat. Ühenduse tekkimise võimalus, mis oli olemas veel 2008. aasta algul ning tundus olevat väga lähedal täitumisele pärast seda, kui Venemaa sai kontsessiooni Armeenia raudteede haldamiseks, on nüüd blokeeritud kahe „ummistusega“ ehk Abhaasia ja Lõuna-Osseetiaga.

Laiemas geopoliitilises kontekstis võib eeldada, et riik või ühendus, kelle toel või vahendusel transporditeede avanemine ükskord teoks saab, võidab regioonis vähemalt mõneks ajaks mõjukust ja prestiiži.

Venemaa ja Armeenia suhted

2008. aasta algul asus Venemaa toetama Armeenias tekkinud poliitilist eliiti eesotsas Robert Kotšarjani ja Serž Sarkisjaniga, kelle vastas seisab ühendatud opositsioon, mida 2007. aasta sügisest juhib Armeenia esimene president Levon Ter-Petrosjan. Kuid nii Venemaa sisepoliitikas kui mujal maailmas toimuvad poliitilised sündmused takistasid Moskvat järjekindlalt ja hoolikalt seiramast Armeenia presidendivalimiste kulgu 2008. aasta veebruaris. Siseriiklikuks häirivaks teguriks olid eelkõige Venemaa presidendivalimised 2. märtsil ning sellega seotud Kremli ja Kremlile lähedaste rühmituste poliitilise mõju ja huvide ümberjagamine. Medvedevi võimujärgluse kindlustamine tõmbas poliitiliste strateegide tähelepanu Armeenialt kõrvale just sealse presidendivalimiste kampaania otsustavatel nädalatel; lisaks väljendas Medvedevi lähikond üpris ootamatult huvi astuda kontakti Armeenia opositsiooniga, samal ajal kui suhteid Kotšarjani ja Sarkisjaniga koordineeris kuni viimase hetkeni soosingust väljalangenud ja varju tõrjutud Sergei Ivanov.

Välispoliitilises plaanis tõmbas Venemaa otsuselangetajate tähelepanu endale Kosovo tunnustamine, mis toimus täpselt kaks päeva enne Armeenia valimisi, jahutas otsekohe Moskva huvi Jerevani sündmuste vastu ning jäi aasta lõpuni peamiseks Venemaa Föderatsiooni juhtkonda ärritavaks teguriks, mis mõjutas otsuste langetamist Kaukaasia suhtes.

Nii juhtuski, et Venemaa ei suutnud mõjutada Armeenia poliitilist maastikku ning poliitikuil sel määral nagu ta võinuks; tulemuseks on, et Moskva peamist liitlast Kaukaasias juhib nüüd valitsus, mis pole ülemäära lojaalne ega ka iseäranis stabiilne: Serž Sarkisjani režiimi stabiilsust õõnestas tõik, et üsna tuntav osa rahvast pidas tema võitu veebruarikuistel valimistel mittelegitiimseks ega suutnud andestada verevalamist, mis leidis Jerevani tänavatel aset 1. märtsil opositsioonilise miitingu osaliste ja politsei vahel (hukkus kümnekond ja vigastada sai paarsada inimest).

Režiimi lojaalsus Venemaale on mitmel põhjusel kaheldav, suurim küsimusi tekitav faktor on loomulikult Gruusias toimunu. Hoolimata oma kindlast mainest kõige Vene-sõbralikuma riigina Taga-Kaukaasias ei ole Armeenia kuidagi soovinud Venemaaga kaubelda enda suveräänsuse osas või mis tahes muus vormis lubada liigset sekkumist oma siseasjadesse. Selline suhtumine iseloomustab nii valitsevat eliiti²¹ kui ka Ter-Petrosjani ümber kogunenud ringkonda, kes Gruusia sõja ajal väljendas heakskiitu Venemaa sammudele vaid puhttaktikalistel kaalutlustel. Venemaa-Gruusia sõda hirmutas päris selgelt Armeenia valitsevaid ringkondi. Jerevan rõhutas avalikult, et tal ei ole midagi pistmist Venemaa sõjalennukite õhkutõusmistega Gjumri õhuväebaasist. Põhjused on siin ilmsed – Armeenia ja Gruusia stabiilsed suhted annavad Armeeniale ainukese võimaluse pääseda mujale maailma (kui kõrvale jätta kitsuke „aken“ kõrgmägedes, kus kulgeb piir Iraaniga). Venemaa-Gruusia piiri blokeerimine oli kahtlemata tõsine löök Armeenia huvidele, aga see ei tähendanud veel, et muud välissidemed Gruusia kaudu oleksid katkenud. Armeenia piir Türgi ja Aserbaidžaaniga on konfliktide tõttu suletud. Seepärast on avatud ja stabiilsel piiril Gruusiaga Jerevani jaoks eksistentsiaalne tähendus, mistõttu Armeenia kaldub konfliktis mõistetavalt pigem Gruusia poolele, säilitades seejuures küll Armeenia diplomaatiale omase „mitmevektorilise komplementaarsuse“.

Oli päris iseloomulik, et Armeenia välisministeerium teatas kohe pärast Venemaa sõjalise operatsiooni algust Gruusias, et Armeenia ei kavatse järgida Venemaa eeskujutunnustada

²¹ Mainimist väärib, et 30.09-1.10 2008 tegi Armeenia president Serž Sarkisjan visiidi Gruusiasse, mille käigus toonitas, et Armeenia tunnustab Gruusia territoriaalset terviklikkust.

Mägi-Karabahhi.²² Armeenia ei ilmutanud vähimatki indu ka siis, kui Moskva palus riigi juhtkonnal mõjutada Kollektiivse Julgeoleku Lepingu Organisatsiooni ja SRÜ partnereid astuma samme Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tunnustamiseks.

Lisaks aktiveeris Armeenia täiesti selgelt kontakte Türgiga: Jerevanis suhtutakse väga suure huviga Türgi peaministri Recep Tayyip Erdoğan'i valitsuse ettepanekutesse, mis puudutavad niinimetatud Kaukaasia stabiilsuse ja koostööplatvormi loomist.²³ Türgi president Abdullah Gül sooritas 2008. aastal ajaloolise visiidi Jerevani, mis oli väga tulemuslik, aga veel enam sümboliseeris läbimurret Jerevani ja Ankara suhetes, mis on väga keerulised armeenlaste 1915. aasta genotsiidi ning vastastikuste territoriaalsete taotluste tõttu, mille juured ulatuvad Esimese maailmasõjani ja sellele järgnenud nõukogude perioodi.

Medvedevi visiit Jerevani 2008. aasta oktoobris oli samuti sümboolne, lõpetades mitu kuud kestnud pingelisuse perioodi, mille vältel tundus, et Moskva uus administratsioon kaalub tõsiselt, kas mitte asuda toetama opositsionääre. Medvedevi visiit tähendas, et Moskva toetab endiselt Jerevani võime. Visiidi käigus saavutati eelkokkulepe, mille tulemusel sõlmiti 2. novembril Maiendorfi deklaratsioon, milles Armeenia, Aserbaidžaaani ja Venemaa presidendid väljendasid oma põhimõttelist toetust jõu kasutamise vältimisele Mägi-Karabahhi küsimuse lahendamisel ning tunnustasid OSCE Minski grupi jätkuvalt ainsaks tüliküsimuse reguleerimise vastuvõetavaks formaadiks²⁴. Tegelikult oli aga Maiendorfi deklaratsioon rohkem formaalne samm, mille Armeenia ja Aserbaidžaaani president astusid Moskva meeleheaks: nii Sarkisjan kui ka Alijev mõistavad, et Minski grupp ei ole realselt toimiv konflikti reguleerimise formaat. Selge on ka see, et nad on avatud mis tahes alternatiivile ning valmis dialoogiks, eriti kui seda vahendaks Türgi. On väga iseloomulik, et Jerevan vastas Medvedevi ettepanekule viia Venemaa rahuvalvajakarabahi pika vaikusega: Venemaa rahuvalve tegevus Gruusias ei ärata Armeenias sugugi vaimustust, ehkki antud juhul oleks Venemaa sõjaline jõud vähemalt ametlikult ju Jerevani poolel.

Niisiis olid 2008. aasta tulemused Armeenia suunal Venemaale järgmised: Venemaa kaotas hiilgava võimaluse kindlustada Armeenia transpordiühenduste avanemine, samuti kaotati kindlad liitlased Armeenia sisepoliitikas. Võimuladvik otsib aktiivselt alternatiivseid välispoliitilise koostöö võimalusi. Opositsioon toetab Moskvat puhtalt kujunenud olukorra tõttu. Armeenia elanikkonna lojaalsus Venemaa suhtes vähenes tunduvalt Moskva ebaselgete positsioonide tõttu presidendivalimiste ja sellele järgnenud poliitilise kriisi ajal. Maiendorfi deklaratsiooni sõlmimine ei avalda pea mingit mõju piirkonna tegelikule poliitilisele tasakaalule ning Moskva katsed säilitada oma mõju nii Armeenias kui Aserbaidžaanis kutsuvad Armeenias esile tõsist umbusaldust. Venemaa-Gruusia sõda aga tekitas Jerevanis närvilisust ja rahulolematust ning sundis otsekohe Türgi algatustele aktiivselt reageerima. Kui need algatused oleksid olnud süstemaatilisemad ning saanud Ankara Euro-Atlandi partnerite kindla toetuse, oleks juba praegu võinud edenemine olla silmaga märgatav.

²² Armeenia välisminister Eduard Nalbandjan teatas 12.09.2008 Thbilisis antud briifingul, et Armeenia ei kavatsenud tunnustada ei Mägi-Karabahhi ega Abhaasiat ja Lõuna-Osseetiat.

²³ Seda kinnitas muuhulgas 27.09.2008 toimunud Armeenia, Aserbaidžaaani ja Türgi välisministrite kolmepoolne kohtumine, kus Armeenia koos teistega toetas Türgi peaministri Recep Tayyip Erdoğan'i Kaukaasia stabiilsuse- ja koostööinitsiatiivi.

²⁴ Maiendorfi deklaratsiooni ning Minski grupi kohta vt. lähemalt lk 21-22.

Aserbaidžaan, Venemaa ja Lääs

Aserbaidžaan on riik, mille välispoliitikat Bakuus töötavad Lääne diplomaadid iseloomustavad kui „uskumatult analüütilist“²⁵; aserid ise eelistavad väljendit „tasakaalustatud välispoliitika“. Emotsioonidele selles poliitikas kohta ei ole; Bakuu analüüsib suhteid kõigi oma naabrite ning kaugemalt regiooni mõjutavate jõududega, püüab igale anda midagi, mida see tahab, ise seeläbi erinevate ambitsioonide ristumiskohas iseseisvust ja tegevusvabadust säilitades. Sõda Gruusias löi aga kõikuma peaaegu kõik muutujad välispoliitilises võrrandis, mida Bakuu oli aastaid oma tegevuse aluseks võtnud.²⁶

Võib-olla enim akuutset ärevust tekitas Aserbaidžaanis jaoks Gruusiat läbiva naftatransiidi ohtu sattumine. Praegu on energiakandjate toru- (Türgisse ja Musta mere sadamatesse) ja raudteetransport (Musta mere sadamatesse ja Türgisse, kui valmib kavandatav Bakuu–Thbilisi–Ahhalkhalakhi–Karsi raudtee) Gruusia kaudu põhimõtteliselt ainuke Aserbaidžaanis nafta ja gaasi eksportimise viis, kusjuures tulevikus võib sellest saada ka Kesk-Aasia ressursside transiidimarsruut. Gruusia lõigu sulgemine kas või mõneks päevaks, nagu juhtus 2008. aasta augustis, toob Bakuule tohutut rahalist kahju. Aserbaidžaanist Venemaale kulgev Bakuu–Novorossiiski torujuhe ei suuda oma võimsuselt isegi mitte osaliselt rahuldada Bakuu vajadusi²⁷, mistõttu Venemaa ettepanekuid naftatransiit sinna suunata Aserbaidžaan tõsiselt ei võta. Venemaa on avaldanud ka soovi osta üles kogu Aserbaidžaanis toodetav gaas, ent eksperdid ei pea tõenäoliseks, et Aserbaidžaan selle ettepaneku vastuvõtmist isegi kaaluks – üheleainsale partnerile või transiiditeele panustamine läheks vastuollu „tasakaalustatud välispoliitika“ kõigi põhimõtetega.²⁸ Seega on Läände viivad transiiditeed ning Lääs kui energia lõpptarbijat Aserbaidžaanile üliolulised, ent Gruusia sõda pani Lääne pühendumuse neile projektidele Bakuu silmis küsimärgi alla.

„Kui ütled Mus, siis ütle Mustafa,“ oli Aserbaidžaanis asevälisministri Araz Azimovi väljend iseloomustamiseks Lääne käitumise ebajärjekindlust: tema hinnangul on Lääs õhutanud Gruusias lootusi ja ergutanud teda teatud rada mööda liikuma, siis aga loobunud ise järgmiste loogiliste sammude astumisest.²⁹ Sarnasel moel poolel silbil on Lääs peatunud paljude Aserbaidžaanis ametiisikute sõnul ka energiatransiidi poliitikas – esialgsele tugevale toetusele on järgnenud peataolek (kuigi viimased arengud räägivad siiski teist keelt, vt energiapeatükki lk 32.)

Küsimusi, mis USA rolli suhtes on kerkinud terves maailmas, esitatakse Aserbaidžaanis veelgi otsesemalt ja intensiivsemalt kui mujal: kui USA ei suutnud kaitsta ei oma liitlast ega 1991. aasta järgseid piire ja maailmakorda, siis mida üldse tähendab liitlassuhe USAga?

Närvilist reaktsiooni tingisid Aserbaidžaanis ka Venemaa ekspertide hiljutised uuringud Gruusia föderaliseerimise küsimuses. Bakuu ei ole üldse huvitatud, et suhted Thbilisiga halveneks aseritega asustatud Khvemo Kharthli tõttu (Aserbaidžaan ise on olnud Gruusiale lojaalne naaber, olles viimast korduvalt välja aidanud Venemaa põhjustatud energiakriisidest). Veelgi tõsisemat muret tekitab asjaolu, et Aserbaidžaanil on endalgi etniliselt eristuvaid piirkondi, mis kriitilises olukorras võivad etendada samasugust osa nagu Lõuna-Osseetia, nimelt Dagestani

²⁵ RKK kohtumine Bakuu diplomaatilise korpuse esindajatega.

²⁶ Vt näiteks Paul Goble, „Azerbaijan after Georgia: ten shattered assumptions of Azerbaijani Foreign Policy“.

²⁷ Bakuu-Novorossiiski torujuhtme läbilaskevõime on 9 miljonit tonni naftat aastas, Aserbaidžaan aga loodab – oma riikliku naftakompanii andmetel – 2009. aastal ammutada 50 miljonit tonni. Gruusiat läbivad torujuhtmed Bakuu-Supsa ning Bakuu-Thbilisi-Ceyhan suudavad transportida vastavalt 15 ja 25 miljonit tonni; ekspertide hinnangul on nafta keemilise koostise muutmise võimalik suurendada BTC läbilaskevõimet veel kuni viie miljoni tonni võrra aastas. (RKK intervjuu Vladimir Socoriga, 15.01.2008).

²⁸ RKK kohtumine British Petroleumi peakorteris Bakuus.

²⁹ RKK kohtumine Araz Azimoviga 18.11.2008.

rahvastega asustatud Aserbaidžaaani põhjaalad Venemaa piiril, kus elavad avaarid, lesgiinid, tsahuurid ja veel mitme Dagestani rahvarühma esindajad.³⁰

Analoogselt Armeeniaga on ka Aserbaidžaanis augustikriisi tulemusel on muutunud suhtumine Mägi-Karabahhi konflikt. Kui varem võis Bakuus kuulda hääli, mis kutsusid üles Armeenia okupeeritud territooriumi relva jõul tagasi võtma, siis nüüd on need olulisel määral vaikinud: ilmselt mõistab Aserbaidžaan, et kui relvakonflikt algatada, siis võib see suure tõenäosusega kiirelt Bakuu kontrolli alt väljuda; veel enamgi – uue konflikti puhkemine Mägi-Karabahhis on korraga ebamugavalt tõenäoline ka ilma, et Bakuu seda initsieeriks, seda isegi mitte tingimata Venemaa kurjade plaanide tõttu (kuigi välistada ei saa ka seda võimalust), vaid lihtsalt doominoprintsiibi tõttu. Seetõttu pani sõda Gruusias Aserbaidžaaani senisest aktiivselt mõtlema Karabahhi probleemi võimalike lahenduste peale.

Samuti tundub, et Bakuu on jõudnud järeldusele, et Venemaa ei suuda tegelikult olla Karabahhi konflikti reguleerimise adekvaatne vahendaja, sest tema huvides ei ole nafta ja maagaasi transiidi arendamine, tulgu see Aserbaidžaanist või kuskilt mujalt läbi Aserbaidžaaani; samuti ei pruugi Venemaa olla huvitatud „külmutatud konfliktide“ reguleerimisest viisil, mis ei taga Moskvale jätkuvat kontrolli asjaomase territooriumi üle. Lisaks on Moskva on sattunud suhetes Jerevani ja Bakuuga iseäralikku lõksu, mille ta ise üles seadis: ta ei saa lõpuni järjekindlalt täita lubadust toetada Armeeniat, sest loodab endiselt hoida oma mõjusfääris Aserbaidžaaani ega soovi lubada viimase muutumist tugevaks ja iseseisvaks nafta ja gaasi ekspordi- ja transiidimaaks, veel vähem aga on tal võimalik ühemõtteliselt toetada Aserbaidžaaani.

Aserbaidžaaani teine problemaatiline naaber on Iraan, mis üritab oma mõju Aserbaidžaanis hoogsalt laiendada – asutades mošeesid, toetades islamistlikke mittetulundusühinguid jne. Bakuu mure on, et pärast Gruusia-Vene sõda ning Lääne reputatsiooni teatavat lüüasaamist regioonis võib Iraani võimekus Aserbaidžaanis kontrollimatult tugevneda.

Lääne poolt vaadates on suhted Aserbaidžaaniga kahtlemata väga olulised nii energiatransiidi kontekstis kui Venemaa ja Iraani mõju pärssimise seisukohalt, ent Lääne jaoks kujutab tõsiselt dilemmat Aserbaidžaaani puudulik demokraatia. Lääne analüütikud jagunevad oma hinnangutes kahte leeri – on neid, kes soovivad Lääne mõjusfääri konsolideerimiseks oluliste riikide demokraatiadefitsiidile läbi sõrmede vaadata ning nad Lääne organisatsiooni, eeskätt NATO liikmeskonda kutsuda lootuses, et nad demokratiseeruvad tasapisi tagantjärele.³¹ Teine koolkond väidab, et seda pole mitte mingil juhul vaja teha, sest ajalugu on näidanud, et autoritaarsed liitlased kujutavad enesest probleemi; teiseks aga signaalseeriks see taganemist demokraatia toetamise poliitikast ning sisuliselt saaks õigus olema Moskval, mis on alati väitnud, et Lääne eesmärgiks pole mitte demokraatia, vaid geopoliitiline mõjusfäär.³² On olemas ka kolmas grupp, kes usub, et Aserbaidžaaani on ees ootamas muutused ning teatav demokratiseerumine niipea, kui president İlham Alijevi ümbert kaovad ära nõunikud, kes kuulusid ta isa kaaskonda ning keda peetakse Aserbaidžaaani praeguse režiimi alusteks.

³⁰ Vt näiteks Kurban Akimov, „Lezgistan na karte mira“, Mahhatškala, 2007.

³¹ Vt näiteks Ronal Asmus, „NATO's hour,“ The Wall Street Journal, 18.08.2008.

³² RKK intervjuu USA kõrge diplomaadiga, 18.11.2008.

Mägi-Karabahhi olukord ja Lõuna-Kaukaasia võimalikud arengustsenaariumid

Karabahi, mis ka enne 2008. aasta augustit üks lahendusest kõige kaugemal seisvaid etnilis-territoriaalse konfliktitsoone maailmas, on enesestmõistetavalt kõrge riskiastmega piirkond. Lühidalt öeldes seisab probleem järgmises. Lisaks Karabahhile endale hõivasid armeenlased 1992.–1994. aasta sõja käigus ka suurel hulgal Aserbaidžaanil alasid, mis ei olnud kunagi kuulunud autonoomse Karabahhi koosseisu. (Vt kaarti lk 22.) Aserbaidžaan nõuab nende kohest tagasiandmist, seades selle Karabahhi staatuse määratlemise protseduuri eeltingimuseks, ehkki tegelikult on Bakuul üpris hägune arusaam, milline võiks välja näha Karabahhi autonoomne staatus, kui see peaks tõesti millalgi uuesti ühendatama. Armeenia ei ole samas valmis ära andma Karabahhist väljapoole jäävaid okupeeritud alasid, arvates üsna põhjendatult, et kui sinna ilmub Aserbaidžaanil sõjavägi, ei ole Karabahhi staatuse üle enam kellegagi läbi rääkida. Nimelt on just need okupeeritud piirkonnad võti, mille kontrollimine annab võimu mägede ja kõrgendike üle, mida valdamata ei ole võimalik edukalt Karabahhi territooriumit kaitsta.

Välismaiseid rahuvalvajaid konfliktitsoonis ei ole; rahuvahendajana tegutseb 1992. aastal loodud OSCE nn. Minski grupp, mille kolm kaasesimeest tulevad Prantsusmaalt, USAst ja Venemaalt. Põhilise rahuplaanina – või selle aseainena – on käibel niinimetatud Madridi põhimõtted: OSCE 2007. aasta Madridi tippkohtumisel osapooltele visandatud stsenaarium, mis ei ole avalik, ent mida usutakse sisaldavat nõudmist, et Armeenia vabastaks Aserbaidžaanilt okupeeritud seitsmest piirkonnast kuus, vastutasuks saaks Mägi-Karabahhi armeenlastest elanikkond oma saatuse kunagi tulevikus referendumiga otsustada. Kui Madridi protsessi võib käsitleda teatava eduna, siis küsimuse sisuliseks lahendamiseks ei ole kaugeltki piisav: asi on selles, et praegu ei ole kumbki pool valmis andma teisele mingeid garantiisid.

Enne 2008. aasta augustit jõudis Karabahhi olukord paljudel kordadel kriitilise piiri lähedale, teravnedes eriti 2008. aasta märtsi algul, mil algasid uuesti otsesed kokkupõrked, mida põhimõtteliselt võis provotseerida Armeenia pool soovi tõttu tõmmata armeenia rahva tähelepanu ära Jerevanis kujunenud poliitiliselt kriisilt.³³ Aserbaidžaanil pool on pidevalt toonud kuuldavale sõnu riigi relvajõudude rahastamise ja lahinguvalmiduse suurendamise kohta, mis teataval hetkel aitaks lahendada probleemi sõjaväe abiga. Sealjuures tuleb mainida, et mõlema poole avaldused ja sammud on olnud valdavalt suunatud sisepublikule, seda ka siis, kui vaherahujoonel on inimesi surma saanud.

2008. aasta augustisõda ning Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tunnustamine Moskva poolt on Mägi-Karabahhi perspektiive muutnud mitte halvemaks, nagu paljus kartsid, vaid hoopis tagasihoidlikul määral paremaks: nii Armeenia kui Aserbaidžaan mõistavad olukorra ohtlikkust ning on – praegu ennekõike Türgi vahendusel – seadnud sisse küllaltki intensiivsed kontaktid.

Rahuvahendajana proovis esinda ka Moskva, kus president Dmitri Medvedevi vahendusel 2008. aasta 2. novembril kirjutati alla Maiendorfi deklaratsioon, mis aga on suuresti vaid tseremoniaalse tähendusega ning sisulisi klausleid ei sisalda. On alust arvata, et Kui Mägi-Karabahhi probleem lähiaastatel kellegi vahendusel tõesti mingi lahenduseni jõuab, siis on selleks pigem Türgi, kui Venemaa.

³³ Vt näiteks „Voina za gorami,“ Vremja Novostei, 5.03.2008.

Mägi-Karabahhi konflikt

Aga kui Lõuna-Kaukaasias peaks teoks saama kõigist võimalikest arengutsenaariumidest kõige ebasoodsam, pole ilmselt kahtlust, et Karabahh on esimene või vähemalt üks esimesi konfliktikoldeid, mis astub Lõuna-Osseetia ja Abhaasia jälgedes. Must stsenaarium võib teoks saada juhul, kui Venemaa eelistab lõplikult ja tõsimeeli destabiliseerida Lõuna-Kaukaasia, et taastada oma sõjalis-poliitiline domineerimine, ja/või likvideerida toorainetransiidi Aserbaidžaan ja Gruusia kaudu. Sel juhul on usutav sõjategevuse taasalustamine Gruusias, Dagestani rahvaste etnilise aktiivsuse ägenemine Aserbaidžaanis ning Karabahhi sõja intensiivistumine. Kui Venemaa leiab endas piisavalt sõjalist potentsiaali, on konfliktide «paraadi» esimeseks pääsukeseks Gruusia ja Aserbaidžaan kui suveräänsete poliitiliste üksuste kokkuvarisemine ning toorainetransiidi süsteemide likvideerimine. Järgmiseks etapiks saab vältimatult ebastabiilsuse ülekandumine Venemaa Põhja-Kaukaasiasse. See katastroofiline stsenaarium pole sugugi võimatu ning tekitab paratamatult äärmiselt tõsiseid humanitaarseid ja majanduslikke probleeme, mis ei pruugi olla juhitavad.

Ent Moskva kahanev majandusressurss küll piirab Moskva sõjalisi ja poliitilisi ambitsioone, kuid teiselt poolt seab keskmises perspektiivis ohtu Venemaa Põhja-Kaukaasia piirkondade juhitavuse. Sel juhul on võimalik, et ebastabiilsust ekspordib hoopis Venemaa, millega võib kaasneda ahelreaktsioon Lõuna-Kaukaasia konfliktitsoonides sõltumata Moskva pingutustest. Kui see ka ei purusta kolme Lõuna-Kaukaasia riigi valitsusi, seab see vähemalt nende suveräänsuse tõsisesse ohtu ega aita kuidagi kaasa ka energiaressursside transiidi arengule.

Türgi positsioonid

Kui kõigi Lõuna-Kaukaasia riikide – endiste NSV Liidu vabariikide - seas tekitas Venemaa sõjaline operatsioon Gruusias hirmu ja muret, siis Türgis leidis see mõningast mõistmist. Niisugune reaktsioon on selgitatav mitmete asjaoludega. Esiteks, Türgi meediamaastikul jäi valdavaks Venemaa omaga sarnane interpretatsioon sõja algusele viinud sündmustest: suur osa Türgi intelligentsist usub, et Saakašvili rünnak Tshinvalile oli teadlik, vabatahtlik ja küüniline sõjaline aktsioon osseetidest tsiviiliskute vastu. Teiseks, Venemaa on Türgi suurim kaubanduspartner, kellega suhteid ei taheta rikkuda. Kolmandaks, suur erinevus Türgi ning Lõuna-Kaukaasia riikide reaktsioonis seletub sellega, et erinevalt viimastest tunneb Türgi ennast Venemaa haardeulatusest väljas olevat ega usu, et Venemaa agressiivsus teda kuidagi puudutada võiks. Pigem peab Türgi oma peamiseks mureks sellise sündmuste arengu vältimist, mille läbi Must meri võiks kujuneda suurvõimude vastasseisu tallermaaks, kusjuures agressiivse ning rahu ohustava suurvõimuna nähakse pigem USA-d – kes oma sõjalaevu Gruusiale appi saates tekitas Ankarale palju diplomaatilist peavalu ja pinget³⁴ – kui Venemaad, kelle kohalolu Mustal merel peab Türgi loomulikuks.³⁵ Türgi näeks hea meelega ennast ning Venemaad regionaalsete suurvõimudena, kes koostöös Musta mere regioonis rahu ning stabiilsust hoiavad. Liikmestaatus NATO-s on Türgi jaoks aga muutumas mõnevõrra arusaamatuks ning abstraktseks, kohati aga lojaalsuskonfliktide tõttu suisa problemaatiliseks.³⁶

Eeltoodud seisukohtade taga on ka Türgi tugev pettumine Läänes, eeskätt Euroopa Liidus ning USA-s. Pew' uurimiskeskuse andmetel on USA populaarsus Türgis George W. Bushi võimu aastatel langenud 52 protsendilt 12 protsendini³⁷, mõningatel teistel andmetel aga koguni 72 protsendilt 12 protsendini.³⁸ USA reputatsiooni allakäigu üheks põhjuseks on Iraagi sõda ning sellega kaasnev: Türgi on mures Iraagi faktiliselt autonoomse Kurdistan provintsi mõju pärast Türgi kurdidele, samas näib talle, et USA seda muret ei jaga ning ei abista Türgit piisavalt võitluses PKK-ga; samuti mäletatakse siiaaani NATO leigust Türgi julgeolekumurede arutamisel 2003. aastal Iraagi invasiooni eel – Türgi soov käivitada NATO artikkel 4 ei kulgenud Türgil tookord üldsegi sujuvalt.

Ent USA reputatsiooni allakäiku aitavad selgitada ka Türgis levivad vandenõuteooriad, mis lääne silmale võivad tunduda paranoilised ja uskumatud, ent kujutavad Türgis enesest peavoolu mõtteviisi. Lühidalt kirjeldades on tegu uskumusega, et USA on toetanud Tayyip Erdoğanit ning viimase juhitud mittesekulaarse AK partei pääsu võimule, et murendada Türgi sekulaarse sõjaväe mõjujõudu, kaugema eesmärgiga luua Türgist mõõdukas islamiriik, mis oleks mudeliks ja eeskujuks teistele USA poolt kohati relvajõul reformitavatele islami kultuuritaustaga riikidele. Teooria tõestusena nähakse erinevate USA poliitikute visiite ja avaldusi, nende tundlikku ajastust, samuti Iraagi operatsiooniga kaasnenud mõningaid Türgi jaoks ebamugavaid

³⁴ Vt Zeyno Baran, „Will Turkey Abandon NATO?“ The Wall Street Journal, 29.08.2008

³⁵ Nii kinnitasid intervjuudes RKKle näiteks Bilgi ülikooli professor Ilter Turan ning ARI liikumise liider Kemel Körpülü; intervjuud toimusid Istanbulis 21.11.2008.

³⁶ Sellise suhtumise näiteid leiab Türgist palju. „Pärast bipolaarse maailmakorra lõppu me ei saa enam hästi aru, mida NATO tähendab suhetes Venemaaga,“ ütles intervjuus RKKle Bilgi ülikooli professor Ilter Turan; „Pärast NSV Liidu lagunemist muutusid regionaalsed suhted Türgi jaoks tegelikult keerukamaks,“ nentis mõttekoja Istanbul Policy Centre uurija Üstün Ergüden; „Türgi tõmmati NATOsse Lääne initsiatiivil ning geopoliitilistel kaalutlustel,“ väitis ärimees Ishak Alaton. (Intervjuud toimusid Istanbulis 19.11. 2008 ja 21.11.2008.)

³⁷ „Global Public Opinion in the Bush Years 2000-2001“. Pew Research Centre uurimispaber, <http://pewglobal.org/reports/pdf/263.pdf>

³⁸ 60-protsendilist mainelangust näiteks kinnitab USA Saksa Marshalli Fondi (The German Marshall Fund of the US ehk GMF) Brüsseli kontori direktor Ronald Asmus GMFi uurimustele tuginedes. (RKK intervjuu Asmusega 21.11. 2008.)

intsidente. Teooriat toetavad mitmed Türgis tehtud ja kiirelt populaarseks saanud raamatud ja filmid.³⁹ Niisuguste vandenõuteooriate tekkimist aitab selgitada Türgi ühiskonna praegune arengufaas: seni mõjuka sõjaväe ning muu sekulaarse eliidi poolt kindlakäeliselt juhitud riik on olukorras, kus ühiskonna vähemharitud ning religioossemad osad ei taha enam olla kõigest juhitud, vaid on asunud otsima väljundit ühiskonnaelus kaasarääkimiseks; vanale eliidile ning nende järgi juhitudvatele gruppidele tulevad muutused aga ebameeliva ning hirmutekitava vapustusena.

Olukorra tragikoomilisus, samuti aga ohtlikkus seisneb selles, et USA poliitikategijate enamikul ei ole aimugi, milliste stsenaariumide plaanimisega Türgis Washingtoni seostatakse, nad ei oska aimatagi, et „mõõdukas islamiriik,“ mida Läänes nähakse kui komplimenti Türgile, mõjub oma sekulaarsuse üle uhkes Türgis solvanguna. USAI, mille poliitilises kultuuris vandenõuteooriatel olulist kohta ei ole, võib osutada raskeks parandada oma suhteid olulise liitlasega, kelle elanikkonna maailmanägemist on vandenõuteooriad kujundanud alati olulisel määral, ent viimasel ajal lausa plahvatuslikult suurenenud mõjukusega.

Türgis on dramaatiliselt langenud samuti Euroopa Liidu populaarsus, kuigi langus algas hiljem ja on olnud väiksem kui USA puhul: ca 60 protsendilt 2005. aastal 40 protsendini praegu.⁴⁰ Selle peamiseks põhjuseks on eeldatavasti takistused, mis on Türgi ette kerkinud teel Euroopa Liitu: Türgi avalikkus on hakanud uskuma, et ELi nõudmistele vastamine ei ole ja ei saagi olema Türgi võimuses, sest ELi suurriigid on Türgi vastu ja loovad seetõttu takistusi kasvõi kunstlikult. Viimast seisukohta on võimendanud ka Türgi peaministri retoorika ja käitumine: Erdoğanis jaoks on Euroopa Liit olnud pigem taktikaline kui strateegiline eesmärk, mistõttu takistuste tekkimisel on ta olnud varmas kodupubliku ees süüd ELi kaela veeretama: paljud negatiivsed avaldused Prantsusmaa või Saksamaa poliitikute suust on peaministri kodumaistes esinemistes populistlikel eesmärkidel mainimist leidnud.⁴¹

Läänemaiste tõmbekeskuste – USA ning ELi – atraktiivsuse langedes ongi Türgis üha populaarsemaks saanud niinimetatud Dugini pakkumine⁴²: võimalus olla liitlassuhtes Venemaaga, kes ei sea selle eelduseks mingeid „kvalifikatsiooninorme“ nagu siseriiklik demokraatia, inimõigused, jne.

Läänele mitte konfronteeruva, ent siiski Lääne julgeolekustruktuuridest irduvana torkab silma ka Kaukaasia Julgeoleku ja Koostööplatvorm (Caucasus Security and Cooperation Platform, CSCP) - initsiatiiv, millega Türgi tuli lagedale augustisõja lõpupäevil. Peaminister Erdoğanis poolt välja hõigatud algatuse eesmärgiks näib olla luua regionaalne julgeolekufoorum, mis tooks kokku Türgi, Venemaa, Armeenia, Aserbaidžani ja Gruusia. Initsiatiivi tulevik on praegu siiski küsimärgi all: ei ole kindel, kas Türgi suudab mõttele ka konkreetset sisu anda, veel küsitavam on aga, kuidas hakkavad regionaalse organisatsioonina koos toimima riigid, mille omavahelistes suhetes on sedavõrd palju pinget ja vaenulikkust nagu näiteks praegu Gruusia ja Venemaa vahel.

Samas, Türgi võimukandjate varasügisel intensiivsed diplomaatilised pingutused idee tutvustamiseks tõid enesega kaasa tänuväärset elavnemist regiooni mitmetes muudes külmutatud suhetes – nii Türgi ja Armeenia kui Armeenia ja Aserbaidžani vahel. Toimunud on

³⁹ Lähemalt vt David Arnett, „Problems of perception and vision: Turkey and the US“, Turkish Foreign Policy Quarterly, spring 2008.

⁴⁰ Eurobaromeeteri andmetel.

⁴¹ RKK intervjuu ARI liikumise juhi Kemel Körpüluga (21.11.2008).

⁴² Termin viitab Venemaa geopolitiilisele mõtlejale Aleksandr Duginile, kes soovib Moskvas suurendada oma geopolitiilisi mõjusfääre paljudel erinevatel viisidel, muuhulgas pakkudes atraktiivset partnerlust riikidele, kelle partnerlust Läänega pärsib riigi suutmatust vastata kehtestatud Lääne standarditele. Tähelepanuväärne on, et Läänes ning ka Venemaal endal vaid suhteliselt kitsale ekspertide ringile tuntud mõtleja nimi on Türgis laias kasutuses; võrreldav tõenäoliselt näiteks Samuel Huntingtoni tuntusega Eestis.

mitmeid veel mõne aasta eest mõeldamatuid arenguid: nii teatas Türgi ühemõtteliselt põhimõttelisest valmisolekust tihendada diplomaatilisi suhteid Armeeniaga ning pärast 8. augustit pole sugugi üllatav, et Venemaa sekkumisest Gruusia siseasjadesse häiritud Jerevan on hakanud Ankarale vastama kui mitte päris samaga, siis vähemalt ilmutanud tahet alustada dialoogi. Ehkki Abdullah Güli septembrikuine visiit Jerevani oli ennekõike sümboolne, tähistas see kahe riigi suhetes selget läbimurret.

Armeenia ühiskondlikus arvamuses valitseb Türgile lähenemise suhtes märgatav umbusk. Nende jaoks, kes astuvad samme, mis võivad viia lähenemisele, tähendab see vältimatult poliitilise tugipinna kadumist aktiivsete armeenia rahvuslaste seas. Teisest küljest aga tunneb Armeenia praegune administratsioon end esimest korda üle pika aja suhteliselt enesekindlalt. Samuti oli Armeenia pärast augustit sunnitud tõdema, et piiride blokeerimise kaotamine Venemaa abiga on üsna problemaatiline. Niisiis on lähenemine Türgile Jerevani jaoks suurel määral eksistentsiaalselt hädavajalik valik. 2008. aasta alguses oleks seda saanud veel vältida, kui Venemaa oleks likvideerinud „ummistused“ põhja-lõunasuunalistel transpordiühendustel. Nüüd on pööre aga enam-vähem vältimatu. Tasub märkida, et ka Armeenia tugevaim opositsiooniliider Ter-Petrosjan, kes oma positsioonist lähtuvalt kritiseerib liiga kiiret liikumist Ankara suunas, annab endale suurepäraselt aru, et lühemas või keskmises perspektiivis on niisugune strateegiline pööre Armeeniale paratamatu ega sõltu sellest, kes on Jerevanis võimutüüri.⁴³

Siinkohal ei saa aga mainimata jätta võimalust, et USA Kongress võtab vastu resolutsiooni, mis kuulutab 1,5 miljoni armeenlase hukkamise aastail 1915–1923 Türgi poolt toimepandud genotsiidiks, see aga tähendaks Türgi-Armeenia vahelise õrna sula lõppu ning midagi katastroofilähedast Türgi-USA suhetes. Sama resolutsioon oli Kongressis arutusel 2007. aasta sügisel, ent jäi vastu võtmata suuresti tänu USA presidendi ning juhtivate välispoliitiliste autoriteetide tungivale survele, kelle jaoks Türgi kui liidlase ning Iraaki viiva transiidimaa toetuse kaotus olnuks äärmiselt tõsine probleem. Uus katse aga tuleb kindlasti ning arvestades, et vastvalitud president Barack Obama on resolutsiooni toetanud, on selle läbiminekuvõimalused oluliselt suuremad – mis USA välispoliitikaatlejatele ja -tegijatele tõsiselt muret valmistab.⁴⁴ Tähelepanu väärib aga tõik, et resolutsiooni taga seisab mõjuvõimsa *lobby*'na küll armeenlaste diasporaa USAs, mitte aga Armeenia riik ja võimukandjad: tegelikult on Armeenia diplomaadid üritanud oma USAs elavaid rahvusaaslaste veenda resolutsiooni nõudmisest loobuma, seda vähemalt antud ajahetkel.⁴⁵

Türgi ja Aserbaidžaaani suhted on ühemõtteliselt head. Türgi seisukohalt on Aserbaidžaan tema peamine partner ja liitlane piirkonnas ning teda peetakse ainsaks enam-vähem õnnestunud näiteks tänapäevase pantürkismi kohta. Türgi on Aserbaidžaaniga seotud kui energiaressursside transiidimaa ning on mõistagi huvitatud transiidimahu suurenemisest. Samuti on Türgi valmis toetama Bakuud Mägi-Karabahhi küsimuses ning on Aserbaidžaaniga täiesti solidaarne selles osas, mis puudutab nõuet vabastada otsekohe Armeenia okupatsiooni alt need Aserbaidžaaani piirkonnad, mis ei kuulu otseselt Mägi-Karabahhi koosseisu. Bakuu nähtavasti arvestab ka Ankara sõjalise abiga juhul, kui suhted Armeeniaga (või Iraaniga) peaks teravnema, kuid Ankara on rohkem huvitatud rahulooja ja eduka konfliktilahendaja rollist.

⁴³ Vt „Levon Ter-Petrosjan: nužno demontirovat kriminalnuju strukturu vlasti,“ Kommersant, 6.12.2008.

⁴⁴ RKK intervjuud GMFi Brüsseli kontori direktori Ronald Asmusega (21.11.2008), Washingtoni Posti kolumnisti Jackson Diehliga (21.11.2008) ning asevälisminister Matthew Bryzaga (13.12.2008).

⁴⁵ Info Washingtonis töötavalt Euroopa Liidu diplomaadilt.

Erdoğani valitsuse teine augustisündmustest hoogu saanud diplomaatiline algatus ongi püüd vahendada Jerevani ja Bakuud Mägi-Karabahhi konflikti küsimuses; ning Ankara enese positsioon on varasemast mõnevõrra erinev: varasemate Türgi valitsuste tingimusteta toetus Aserbaidžaaani nõudmistele Karabahhi taasühendamiseks välistas mis tahes dialoogi võimaluse Armeeniaga, Erdoğan aga on mõistnud, et panuse tegemine üksnes Aserbaidžaanile muudab kõik Türgi katsed mõjutada Kaukaasia poliitikat äärmiselt ühekülgselt ning jätab ta rahuvahendaja rollist ilma.

Gruusia puhul toetab Türgi ilma igasuguste kahtlusteta ametlikult territoriaalse tervikkuse põhimõtet. Kuid tasub arvestada, et Türgis paiknevad suured, miljonitesse ulatuvad Kaukaasia rahvaste diasporaad, eriti just abhaasid ja tšerkessid. Neil on mõjugruppidena märkimisväärne potentsiaal ning nad on väga huvitatud nii Abhaasia iseseisvusest kui ka selle kajastumisest Venemaa Põhja-Kaukaasia tšerkessi- ja turgikeelsetel aladel.

Ning viimaks Türgi suhetest Venemaaga. Kuigi Türgi muutunud hoiakud ning kasvav skeptilisus transatlantilise liitlaskuhte küsimuses peaksid olema Moskvale teretulnud areng, oleks Moskva Ankaralt augustisõja päevil ilmselt veelgi enam oodanud. Avalikkuse ees peetud kohtumised möödusid positiivses õhkkonnas: Türgi hinnang Venemaa sõjale oli äärmiselt vaoshoitud; „preemiaks“ selle eest tuli Venemaa välisministri Sergei Lavrov septembri alguses Türgisse visiidile, mille käigus väljendas heakskiitu Erdoğaniga koostatud Kaukaasia stabiilsuse ja koostöö platvormile.

Ent telgi taga näib on toimunud ka teisi arenguid: nii näiteks komplitseerusid augusti keskel Venemaale Türgi kaupu vedavate laevade ja veoautode jaoks kehtivad tolliprotseduurid, Moskva põhjendas viivitusi muudatustega Vene tolliseadusandluses, Ankara aga oli veendunud, et tegu on kättemaksuga selle eest, et Türgi pärast kõhklust siiski lubas Gruusiat abistama tulnud USA sõjalaevad läbi Bosporuse väina Musta merre.⁴⁶

On andmeid ka selle kohta, et Vene Välisministeerium, komponeerides nimekirja riikidest, kes põhimõtteliselt võiksid tunnustada Abhaasiat ja Lõuna-Osseetiat, lülitas sinna ka Türgi; ning oli küll mõistev, ent siiski mõnevõrra pettunud, kui Ankara tunnustust ei tulnud.⁴⁷

⁴⁶ Vt. Gareth Jenkins, „Ongoing trade crises demonstrates Turkey's lack of leverage against Russia,“ Eurasia Daily Monitor, 9.12.2008

⁴⁷ Vt. Sanobar Shermatova, „Energy, coming through,“ Russia Profile, 1.11.2008

Iraan pärast augustisõda

Iraan on riik, millele augustisõda mõneks ajaks kohe kindlasti regionaalset mõjukust ning senisest suuremat manööverdamisruumi on kinkinud – kuigi väike polnud see juba ennegi.

Kui Türgis AK parteile eelnenud rõhutult sekulaarsed valitsused islamimaailmast pigem eemale hoidsid – osaliselt sunnitult, sest araabia või pärsia keelegi oskajaidki oli sekulaarses eliidis vaid üksikuid -, siis AK on võimuletulekust alates püüdnud islamiusuliste riikidega tihedamaid suhteid luua.⁴⁸

Türgit ja Iraani ühendavaks asjaoluks on kurdi natsionalismiga seonduvad emotsioonid ning -probleemid, mis on päädinud märkimisväärselt tiheda julgeolekukoostööga kahe riigi vahel⁴⁹ - oktoobris näiteks pommitasid Iraani ja Türgi õhuväed kurdi võitlejate baase Iraanis Qandili mägedes.⁵⁰

Samuti seob Türgit ja Iraani energiakoostöö: 2007. aasta juulis kirjutasid Türgi ja Iraan alla vastastikuse mõistmise memorandumile Iraani ja Türkmenistani gaasi transportimise küsimuses; plaan visandab kahe gaasitoru ehitamist, mis võimaldaksid Euroopasse transportida 30 miljardit kuupmeetrit gaasi aastas; samuti on Türgi riigifirma Turkish Petroleum saanud ahvatlevaid tehinguid Iraani Lõuna-Parsi gaasiväljal.⁵¹

Iraaniga seostub Türgil küll ka tõsine julgeolekumure – tuumarelva omava Iraani kõrval tunneks Türgi end väga ebaturvaliselt; ning selline areng võiks halvimal juhul viia Türgi isikliku tuumaprogrammi algatamisele. Teisest küljest, USA või Iisrael rünnak Iraani vastu on samuti stsenaarium, mida Türgi kardab. Türgi seisab halbade valikute ees. Peaminister Erdoğan on püüdnud olukorda lahendada järjekordse rahuvahendusalgatusega, pakkudes ennast vahendajaks Iraani ning president Barack Obama vahel.⁵²

Iraani teine naaber, Türgi lähedane liitlane Aserbaidžaan seevastu pelgab Iraani – ning seda mitte niivõrd tuumaprogrammi pärast, kui Iraani katsete tõttu mõjutada Aserbaidžaanis siseasju, eelkõige sealset islamiusulist elanikkonda. Pärast NSV Liidu kokkukukkumist on Aserbaidžaanis, mis alati on olnud sekulaarne riik, tekkinud esimesed islamiliikumised. Nende juured on osaliselt vastureaktsioonis NSV Liidu kohustuslikule ateismile, osaliselt pettumuses läänemaailmas, eriti USAs, mis on Aserbaidžaanis-Armeenia konfliktis asunud tugevalt Armeeniat toetavale seisukohale.

Ent otsustavat rolli islami arengus Aserbaidžaanis mängivad välismõjud. Enamik radikaalsetest gruppidest saavad toetust piiri tagant, peamisteks allikateks on Iraan, Saudi-Araabia, Türgi ning Venemaa Põhja-Kaukaasia. Iraan on iseäranis toetanud šiiitide gruppe, ning kasutanud oma mõju Aserbaidžaanis välispoliitika survestamiseks.⁵³ Markantne näide on, et Aserbaidžaanil puudub saatkond Iisraelis – põhjuseks asjaolu, et Bakuu kardab Teherani pahameelt.⁵⁴

⁴⁸ Vt. Gareth Jenkins, „Devils and details: Ahmadinejad visits Turkey,“ Eurasia Daily Monitor, 14.08.2008

⁴⁹ Vt. Stephen Larrabee „Turkey as a U.S. Security partner,“ mõttekoja RAND raport.

⁵⁰ Vt. James Brandon, „Iran’s Kurdish militants under pressure from joint Turkish-Iranian assaults,“ Terrorism Monitor, 7.11.2008.

⁵¹ Vt. Stephen Larrabee „Turkey as a U.S. Security partner,“ mõttekoja RAND raport

⁵² Vt. Saban Kardas, „Erdogan visits the United States: Economy and relations with Obama on the agenda.“ Eurasia Daily Monitor, 17.11.2008.

⁵³ Vt. U.S. Svante E. Cornell, The politicization of Islam in Azerbaijan, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic research and Policy Center, 2006.

⁵⁴ RKK kohtumine Bakuus töötava lääne diplomaadiga, 21.11.2008

Kõige ilmsem Vene-Gruusia sõja põhjustatud muutus Iraani väljavaadetes puudutab gaasi ja selle transiiti: Iraan on nüüd oma naabritele selles vallas veelgi ihaldusväärsem partner, kui ta oli varem. Sõja ajal (kuigi mitte ilmtingimata sõjast johtuvalt) peatunud nafta- ja gaasitransiidid tõi Aserbaidžaanile kahju umbes miljard USD saamata jäänud eksporditulu, naftatorus puhkenud tulekahju kustutamine läks maksma lisaks veel umbes 20 miljonit.⁵⁵ Iraan on varmalt pakkunud välja ennast kui turvalist transiiditeed, mis „suudab tagada naftatarned väljaspool Kaukaasia sõjakat pulbitsemist.“⁵⁶

Samuti on Iraan vajalik Armeeniale: just septembri lõpul valmis gaasitoru üle Iraani-Armeenia piiri⁵⁷, mis võib Jerevanile saada oluliseks päästerõngaks juhul, kui Moskva Gruusiaga tülitsedes viimase gaasist ilma jätab. Gruusiat läbiv gaasitoru oli siiani ainus, mis varustas Armeeniat – nüüd enam mitte. Iraani president Mahmud Ahmadinejad aga väitis, et kristliku Armeenia ning šiiitliku Iraani koostöö võiks olla eeskujuks tervele maailmale.⁵⁸

Gruusia sõjale 2009. aasta alguses järgnenud Vene-Ukraina gaasikriis muudab Iraani nii gaasitarnijana kui ka transporditeena ahvatlevaks kogu Euroopale, kus on senisest tõsisemalt hakatud mõtlema Venemaast sõltumatute gaasiteede peale; ning näiteks Nabucco projekt seisaks majanduslikult märksa kindlamatel jalgadel, kui oleks perspektiiv, et tema sisse tuleb lisaks Aserbaidžaanile ja loodetavasti Türgmenistani gaasile ka Iraani gaas.

Ent sõda tekitab Iraanile võimaluste kõrval ka julgeolekudilemma. Ühest küljest, nagu kogu maailmas, nii märgati ka Teheranis, et USA ei suutnud oma protežee ründamist ära hoida; ning Iraan peab seda kindlasti edusammuks oma vastasseisus USAga. Samas aga ei ole Teheran põrmugi huvitatud sellest, et Moskva – tema sisuline liitlane tuumarelvadispuudis – liiga tugevaks muutuks. Iraanis mäletatakse hästi, kuidas nii Tsaari-Venemaa kui NSV Liit on Iraani sõltumatust ähvardanud. Asjaolu, et Venemaa ka praegu kohati kasutab sidemeid Iraaniga kui „punkti Gruusias öeldud lause lõpus“ – ehk teisisõnu kui vahendit, millega saata Washingtonile sõnum, et viimase ülemvõim ja käitumine Ida-Euroopas ei ole aktsepteeritavad - võib tekitada Teheranis nii heameelt kui muret. Asjatundjate hinnangul jagunevad Iraani poliitikatõelised neis küsimustes tõenäoliselt kahte leeri: karmikäelised USA-vastased ideoloogid nagu president Mahmud Ahmadinejad oleksid valmis Moskvaga ühisrinnet moodustama, ent pragmaatilised konservatiivid – nagu parlamendispiiker Ali Larijani - on ettevaatlikumad ning eelistaksid jälgida sündmuste kulgu ja vaadata, milliseid võimalusi see toob.⁵⁹

⁵⁵ Vt John C. K. Daly, „Iran gains from Georgian Confrontation,“ Eurasia Daily Monitor, 17.10.2008

⁵⁶ Iraani välisministri Manouchehr Mottaki kõnest naftakonverentsi avamisel Teheranis 10.10.2008, tsiteeritud *ibid.*

⁵⁷ Vt John C. K. Daly, „Iran to supply Armenia with gas and Armenia to export electricity to Iran,“ Eurasia Daily Monitor, 30.09.2008

⁵⁸ *Ibid*

⁵⁹ Vt Babak Rahimi, „Russo-Georgian war creates security dilemma for Iran,“ Eurasia Daily Monitor, 17.09.2008.

Lõuna-Kaukaasia ja Euroopa Liit

Venemaa sõjaline operatsioon Gruusias sisuliselt testis, kui kaugele võib Moskva minna oma välispoliitikas kunagi samuti NSV Liitu kuulunud naabrite suhtes, kaudsemalt aga ka seda, kui kaugele võib minna suhetes globaalsete geopoliitiliste jõududega, sealhulgas Euroopa Liiduga. Euroopal pole eriti põhjust uhkust tunda oma rahulooja ja Venemaa agressiooni peataja funktsiooni üle. On raske öelda, mil määral Venemaa sõjamasin peatus Lääne diplomaatilise surve- ja mil määral selle tõttu, et Moskvast mõisteti ohtu, mida kujutab sõjategevuse venimine – eelkõige puudutab see relvajõudude tehnilise funktsioneerimise ja üldisemalt kogu riikliku juhtimissüsteemi toimimise võimet. Selge aga on, et kokkulepetes, mille Sarkozy sõlmis Euroopa Liidu nimel, leiti otsekohe suur hulk puudujääke, mis võimaldasid kaheti tõlgendamist (neist olulisim tõi kaasa selle, et Gruusia kaotas kontrolli kahe tähtsa ala üle, mis olid talle kuulunud enne augustit: Ahhalgori piirkond Lõuna-Osseetias ja Kodori Abhaasias). Kokkulepete täitmine oli problemaatiline ning Euroopa vaatlejad tõdesid kohe 2008. aasta oktoobri algul, kui nad asusid Abhaasia ja Lõuna-Osseetia piiritsiooni, et ei ole tehniliselt võimelised oma ülesandeid täitma. Lisaks saavutas Venemaa edu peamises küsimuses: ta suutis süvendada ELis lõhet, mis valitseb Gruusia edasise poliitilise ja sõjalise lõimimise osas.

Ei saa öelda, nagu oleksid need ELi mainet üpris tõsiselt kahjustavad vead vähendanud piirkonna riikides eurointegratsiooni idee populaarsust (sellised ideed on olemas nii Gruusias, Aserbaidžaanis kui ka Armeenias). ELi ei käsitletagi niivõrd julgeolekutagajana, kuivõrd Lõuna-Kaukaasia toorainetransiidi kindla adressaadina ning majandusabi allikana. Euroopa Liit peaks ilmutama Lõuna-Kaukaasias palju enam aktiivsust ja põhimõttekindlust, kui ta ei soovi, et seal muutuks kontrollimatult aktiivseks teised kohalikud jõud, kes asuvad uuesti ümber jagama mõjuvälju – see puudutab eelkõige Venemaad ja Türgit, vähemal määral Iraani ning tulevikus ehk ka radikaalsete muslimite ülemaailmseid organisatsioone.

Euroopa Liidu positsioon ning tegutsemissuutlikkus omandavad iseäranis olulise kaalu Gruusias, kus augustisõja järgselt valitseb jätkuvalt akuutne julgeolekudefitsiit ning kus muud rahvusvahelised institutsioonid ning kriisireguleerimisinstrumendid tõenäoliselt tegevuse lõpetavad: OSCE missioon, mille pikendamist ja modifitseerimist Venemaa ei soovinud, on 1. jaanuari seisuga lõppenud, UNOMIGi – Abhaasias töötanud ÜRO vaatlusmissiooni – mandaadi jätkumine on kahtlane, kuna senise formaadiga ja nimega ei ole rahul ennast nüüd iseseisvaks pidav Abhaasia; augustisõja järel vaenupoolte vahendamiseks loodud „Genfi protsess“ – ELi, USA, ÜRO ja OSCE toetatud läbirääkimisformaad – ei ole vaatamata seni toimunud kolmele sessioonile jõudnud isegi plenaaristungini, sest pooled ei suuda kokku leppida, kes plenaaristungil esindatud tohivad olla (Gruusia aktsepteerib Lõuna-Osseetiat ja Abhaasiat vaid mitteametlike vaatlejatena, Venemaa toetab nende osalust iseseisvate läbirääkimispartneritena). Kuna poolte nõudmised ja eeldused on sedavõrd vastakad ning Gruusia kui ainus olukorra tegelikust muutmisest huvitatud osapool Genfist mingit lahendust leida ei looda, siis võib juhtuda, et pärast veebruarisse planeeritud neljandat kohtumist järgmisi enam palju ei tule.

Sündmuste selline käik jätaks rahvusvaheliste organisatsioonide ainsaks esindajaks Gruusiasse Euroopa Liidu vaatlusmissiooni (EUMM), mis alustas Gruusias tööd 1. oktoobril 2008. Selle 225

vaatlejast ning sekretariaadist koosneva missiooni kiire mobiliseerimine oli Euroopa Liidu üks väheseid ühemõtteliselt positiivseid saavutusi Gruusia kriisireguleerimisprotsessis. Missiooni mandaadiks on aidata kaasa olukorra stabiliseerumisele, usalduse taastekkele ja põgenike naasmisele kodukohtadesse, samuti jälgida kõigi vägede liikumist konfliktitsoonides. Missiooni piirkonnaks on terve Gruusia, ent Abhaasia ja Lõuna-Osseetia territooriumile – nii nagu Venemaa seda mõistab – ei ole Venemaa EUMMi vaatlejaid lubanud. EUMMi juhi Hansjörg Haberi sõnul on vaatlejad võtnud endale traditsiooniks vähemalt korra päevas käia mõnes kontrollpostis separatistlikele piirkondadele ligipääsu nõutamas; ta usub, et aja kulgedes võivad vaatlejad kohalike elanike toetusel saada ligipääsu separatistlike piirkondade nendele aladele, mis vahetult külgnevad Gruusia kontrolli all olevatega – ning see oleks vähemalt sümboolnegi samm –, ent kogu territooriumile ligipääsu saavutamine pole tema hinnangul lähiajal realistlik.⁶⁰

Kui EUMM tööd alustas, siis valitses lootus, et mõne aja pärast saavad ÜRO või OSCE missiooni üle võtta. Praegu seda lootust enam ei ole, kuna Venemaa on mõlema nimetatud organisatsiooni liige, seega omab ta vetovõimalust ning ongi juba blokeerinud OSCE missiooni jätkamise. Samas on mitmed Euroopa Liidu riigid avaldanud soovi EUMMi tegevus peatselt ikkagi lõpetada vaatamata sellele, et tegu on ainsa rahvusvahelise instrumendiga Gruusias ning millegagi asendada seda ei ole.

Mis Venemaasse puutub, siis teda rahuldab Euroopa Liidu praegune vaoshoitus väga hästi. ELi poliitiline lõhestamine on olnud Venemaa välispoliitika eesmärk juba aastaid; ning Moskvat on saatnud tähelepanuväärne edu. Lõhestatuse jätkumist ja süvenemist võib Kreml pidada augustisõja üheks võitudest – kõrvuti kahe sõjalise platsdarmi omandamisega Abhaasia ja Lõuna-Osseetia kujul.

⁶⁰ RKK intervjuu Hansjörg Haberiga 16.11.2008.

Lõuna-Kaukaasia ja USA

Erinevalt EList oli USA ainuke globaalne jõud, kes reageeris Venemaa sõjalisele operatsioonile Gruusias küll mõningase viivitusega, ent siiski üsna järsult. Kuid nii Armeenias, Aserbaidžaanis kui Türgis – ja vähemal määral isegi Gruusias – kaldutakse Ühendriike käsitlema kui kaudset augustisõja süüdlast, kes valmistab Gruusiat ette võimalikuks kokkupõrkeks Venemaaga, mitte aga ei suunanud pingutusi konfliktitsoonide rahuvalve tugevdamisse ega vaevunud õigeaegselt ja veenvalt Gruusia administratsioonile selgitama, et Washington ei suhtu sõjalisse stsenaariumisse kuigi hästi. Ühendriike nähakse kui territoriaalselt kaugel asuvat jõudu, mis võib sekkuda jõhkralt, kuid ei pruugi olla järjekindel ning soovib tõmmata Lõuna-Kaukaasias külmale sõjale omaseid blokkide piirjooni.

Tõde oli kahtlemata erinev. On selge, et USA mitte mingil juhul ei ärgitanud Gruusiat agressiivselt käituma; kõigi kõrgetasemeliste külaliste sõnum oli „ärge laske ennast provotseerida“. Ent analoogselt peaaegu kogu läänemaailmaga ei mõistetud ka USA, millised plaanid Venemaal tegelikult olid, täiesti ilmseid ettevalmistusi sõjaks eelistati tõlgendada pehmemdavas võtmes kui ähvardavaid, ent sisuliselt tühje žeste. Veel 7. augustil ei arvanud USA kõige kõrgemad Gruusiaga järjepidevalt tegelevad ametiisikud, et sõda on lävepakul, seega ei valmistatud kriisiks ette ka Pekingis viibivat presidenti – mis aitab ehk selgitada USA reaktsiooni viibimist sõja alguspäevil.⁶¹ Olukorra tõsiduse mittetajumine tähendas ka seda, et läänemaailm eesotsas USAga laskis mööda võimaluse kriisi ära hoida: resolutsed, konkreetsete negatiivsete tagajärgedega seisukohavõetud oleksid võib-olla võinud mõjutada Moskvat, ent kindlasti oleks need andnud kindlustunnet Gruusiale, kes praegu nägi, et tema eksistentsiaalseid hirme peetakse paranoiaks. Kui eeldada, et Gruusial üldse oli õõl vastu 8. augustit edasiste tegude osas veel mingit valikut – mis aga on vaieldav –, siis üksijäetuse tunne sai ainult julgustada meeleheitlikke samme. Paraku mõistis lääneriikides vaid väike – kuigi osaliselt kõrgetasemeline – hulk inimesi olukorra kogu kriitilisust; nende katsed hoiatada ei leidnud aga laiemat mõistmist.⁶²

Augusti järel on Lõuna-Kaukaasias, aga ka mujal tekkinud sügavad kahtlused, kas USA liitlase staatus tagab mingilgi määral riigi sõjalist julgeolekut ja territoriaalset terviklikkust. Washington püüdis 2008. aasta lõpul seda probleemi lahendada Gruusiaga sõlmitud ametliku partnerluslepinguga, kuid see ei ole kõikuma löönud kuvandi päästmiseks piisav.

Sealjuures on USA kõigest hoolimata võimaliku sõjalise abi osutaja nii Gruusiale kui ka märkimisväärsel määral Aserbaidžaanile (viimasele lähedase Türgi kaudu). Armeeniale on USA pigem mõjukas poliitiline kui sõjaline partner, kusjuures siin etendab suurt osa armeenia kogukonna tugev mõju Ühendriikides. Üldiselt on aga Lõuna-Kaukaasia, kui Gruusia välja jätta, orienteerunud rohkem ELile kui USAle: Euroopa on lähemal ning EL on juba palju aastaid paisanud naabusprogrammi raames piirkonda suuri summasid. Aga selleks, et hõivata piirkonnas kõik potentsiaalsed nišid, peab EL olema märksa aktiivsem ja põhimõttekindlam, nagu juba eespool mainitud. ELi ja USA konkurentsi Lõuna-Kaukaasias analüüsid tuleb nentida, et parimal juhul etendavad nad juba loomult nõrkade uustulnukate osa, kes peavad rinda pistma Kaukaasias traditsiooniliselt mõjuvõimsate jõududega, nimelt Venemaa, Türgi ja Iraaniga.

⁶¹ RKK intervjuu anonüümseks jääda sooviva USA kõrge diplomaadiga.

⁶² Sõjale eelnenuid kuude kohta vt. näiteks Ronald Asmus, Mark Leonard, „Get involved with Georgia or invite a war,“ Financial Times, 2.06.2008 või Ronald Asmus, „How the West botched Georgia,“ The New Republic, 12.08.2008.

Nafta- ja gaasitorud ning energiajulgeolek

Augustisõja ajal katkes nii nafta- kui gaasitransport läbi Gruusia kulgevates torujuhtmetes, ent informatsiooni puudulikkuse ning toimunut ümbritseva saladuseloori tõttu raske on hinnata, mil määral toimu põhjuseks oli tegelikult Venemaa agressioon, mil määral muud asjaolud. Nimelt toimus juba enne sõja algust, 5. augustil plahvatus Bakuu-Tbilisi- Ceyhani (BTC) naftajuhtme pumbajaamas Ida-Türgis. Plahvatuse eest on vastutuse võtnud Türgi kurdi separatistide organisatsioon PKK⁶³, Türgi valitsus on aga väitnud, et põhjus oli pigem tehniline. BTC põhiline haldaja (kõikjal peale Türgi) Briti firma British Petroleum nendib, et toimunut ümbritseb saladuseloor ning tema tegelikku põhjust ei tea.⁶⁴ Huvipakkuv on, et samal ajal kinnitavad Gruusia võimukandjad, et BTC Gruusiat läbiva osa ümbruses on 47 pommikraatrit⁶⁵ – andes mõista, et Venemaa püüdis tabada naftajuhet – see on süüdistus, mida Moskva kategooriliselt eitab. Sõltumatut hinnangut pole õnnestunud saada.

Nii ehk teisiti, British Petroleum oli sunnitud BTC mitmeks nädalaks sulgema, et torus olev nafta saaks ära põleda ning tulekahju kustuks. Suleti ka Bakuu-Supsa naftajuhe ning Bakuu-Tbilisi-Erzurumi gaasijuhe (vt kaarti lk 34); viimane aga avati peatselt taas, kuna selle Gruusiat läbiv osa jäi sõjategevusest turvalisse kaugusse.

Eeltoodud info põhjal ei ole võimalik Venemaad nafta- ja gaasitarnete saboteerimises otseselt süüdistada, ent kahtlused jäid õhku. Moskva vallandatud sõjast saadud šokk ajendas mitmeid Lääne poliitikuid ja analüütikuid taas kord toonitama Venemaast sõltumatute gaasitransiiditeede vajalikkust, kuna agressiivset Venemaad ei saa pidada usaldusväärseks partneriks nii ehk teisiti.

Põhiliseks realistlikuks alternatiiviks Venemaa gaasile oleks Aserbaidžani, Türkmenistani, Kasahstani ning võib-olla ka Iraani gaas, mille peamise Euroopasse toojana on aastate vältel nähtud põhiliselt plaanitavat 3000 kilomeetri pikkust Ida-Türgist algavat ning Bulgaaria, Rumeenia ja Ungari kaudu Austriasse suunduvat Nabucco gaasitoru. Nabucco suudaks transportida Euroopasse 31 miljardit kuupmeetrit gaasi aastas⁶⁶. See kogus ei suudaks oluliselt konkureerida Venemaa gaasimpordiga Euroopa Liitu – praegu 130 miljardit kuupmeetrit aastas, ent koosmõjus teiste alternatiivsete tarnijatega, nagu näiteks Norra, Alžeeria ja Nigeeria,⁶⁷ annaks Euroopa Liidule siiski väga olulisel määral vabamad käed suhetes Venemaaga.

Venemaa on teinud palju, et Nabucco ehitamist ära hoida, nii püüdes saavutada kontrolli oluliste transiitriikide toruvõrgustike üle kui ka värvates riike toetama alternatiivseid, Venemaalt tooret saavad torujuhtmeprojekte, nende hulgas ka ülikulukat (ajakirja Economist hinnangul 12, 8 miljardit USD) South Streami juhet, mis kulgeks otse Venemaalt läbi Musta mere põhja Euroopasse.

Aastaid kestnud „torujuhtmepokkeri“ detailidesse süüvimata tuleb nentida, et on olnud aegu, mil Nabucco tulevik on tundunud kahtlane, ent 2008. aasta lõpukuudel näib tuul jälle pöördunud olevat: näiteks vaid päev enne jõule teatasid Austria energiakompanii OMV ning Saksa RWE plaanist luua ühisfirma Kaspia idakaldalt ehk teisisõnu Türkmenistanist gaasi Euroopasse

⁶³ „The dangers of the safe route,“ Economist, 14.08.2008.

⁶⁴ RKK kohtumine British Petroleumi peakorteris Bakuus.

⁶⁵ RKK vestlused Gruusia riigiametnikega Tbilisis 15.11–17.11 2008.

⁶⁶ Katynka Barysh, „Turkey’s role in European Energy Security“, mõttekoja Centre for European reform analüüsipaber.

⁶⁷ Pierre Noël, „Beyond dependance: how to deal with Russian gas“, mõttekoja European Council for Foreign Relations analüüsipaber.

tarnimiseks.⁶⁸ Mõlemad firmad on osalised ka Nabucco projektis ning tehing Türkmenistaniga, kui see teoks saab, tähendaks sisuliselt seda, et Nabucco, mille täitmiseks Aserbaidžaaniga gaasivarudest ei piisa, saaks juba oluliselt suurema koormuse.

Nabucco paranenud väljavaateid võib selgitada mitmete asjaoludega. Hinnangut Venemaale kui usaldusväärsele gaasitarnijale võis Gruusia sõjast rohkem kõigutada tegelikult augustist alates tuure kogunud majanduskriis, mis on Venemaal juba oluliselt vaesemaks teinud ning mõjutab tema võimekust investeerida uute gaasimaardlate kasutuselevõttu, ilma selleta aga Venemaa gaasi kõigile soovijatele peatselt enam ei jätku.

2007. aasta lõpul käiku lastud Tjumeni oblastis asuv Južno-Ruskoje maardla (tõestatud reservide suurus 803.5 miljardit kuupmeetrit) on Venemaa suurtest gaasileiukohtadest viimane, mis asub seniste leiukohtade lähedal ning seega saab olulisel määral toetuda juba varem tehtud investeeringutele. Kui see end ammendab, siis järgmise „uue“ gaasi järele peaks Gazprom minema juba kaugele põhja poole, kus nõutavad investeeringud on oluliselt suuremad: nii tuleb näiteks Jamali poolsaare põhjaosas asuvate leiukohtade kasutusele võtmiseks ehitada 540 kilomeetrit raudteed läbi igikeltsal asuva soostunud maastiku ning 1100 kilomeetrit torujuhet läbi sama ebamugava maastiku ning lisaks veel läbi mere.⁶⁹ Gazpromil, mida 2007. aasta lõpul koormas 66,6 miljardi suurune võlakoorem (2007. aasta lõpu kõrgete hindade juures oli see võrdne 66% firma aastatoodangust, praegu veelgi rohkem) vajalikku raha ei ole⁷⁰ ning kui arvesse võtta langenud toorainehinnad ning järsult halvenenud majandusolukord nii Venemaal kui mujal maailmas, siis on raske näha, kust see raha ka tulla saaks.

Samas on hiljutine gaasiaudit Türkmenistanis – riigis, mis varem rahvusvahelisi hindajaid ligi ei lasknud, ent on pärast Gurbangulõ Berdõmuhamedovi presidendiks saamist ettevaatlikult avatumaks muutunud – tuvastanud hiiglaslike reservide olemasolu: vähemalt neli triljonit kuupmeetrit, aga kõige optimistlikumatel hinnangutel lausa 14 triljonit ning see kõik vaid ühel gaasiväljal mitmetest.⁷¹

Väga oluline on ka seisukohtade muutus Euroopa Liidus ning USAs: mõlemad suurvõimud on lõpuks mõistnud, et kui sihiks on energiajulgeolek, siis ei saa jääda naftatransiidi korraldamisel lootma üksnes erakapitalile – viimase sihiks on kiire ning lühiajaline kasum, investeeringud pikaajalistesse strateegilistesse projektidesse ei pruugi erakapitali jaoks tasuvad või isegi võimalikud olla. Sellest tõdemusest johtuvalt on Euroopa Komisjon lõpuks asunud tegema konkreetseid samme Venemaast sõltumatute gaasitorude ning nende jaoks vajalike investeeringute omapoolseks toetamiseks (ennekõike tuleb selles kontekstis mainida Euroopa Komisjoni novembrikuus avaldatud teise strateegilise energiaülevaate (Second Strategic Energy Review) järeldusi ning gaasitorude loomist toetava Caspian Development Corporation'i (CDC) loomist.) Praegu on näha, et Euroopa Komisjon on asunud konkreetsete sammudega toetama mitte üksnes Nabuccot, vaid palju ambitsioonikamat Lõunakoridori (Southern Corridor) projekti, mis lisaks Nabuccole koosneb veel neljast olemasolevast või plaanitavast gaasitorust: Asernaidžaaniga ja Türkmenistani ühendav Trans-Caspian Pipeline, ühendused Kreeka ja Türgi ning Kreeka ja Itaalia vahel, ambitsioonikaima projektina aga White Stream – gaasitoru, mis Musta mere põhjas ühendaks Gruusiat ja Rumeeniat.

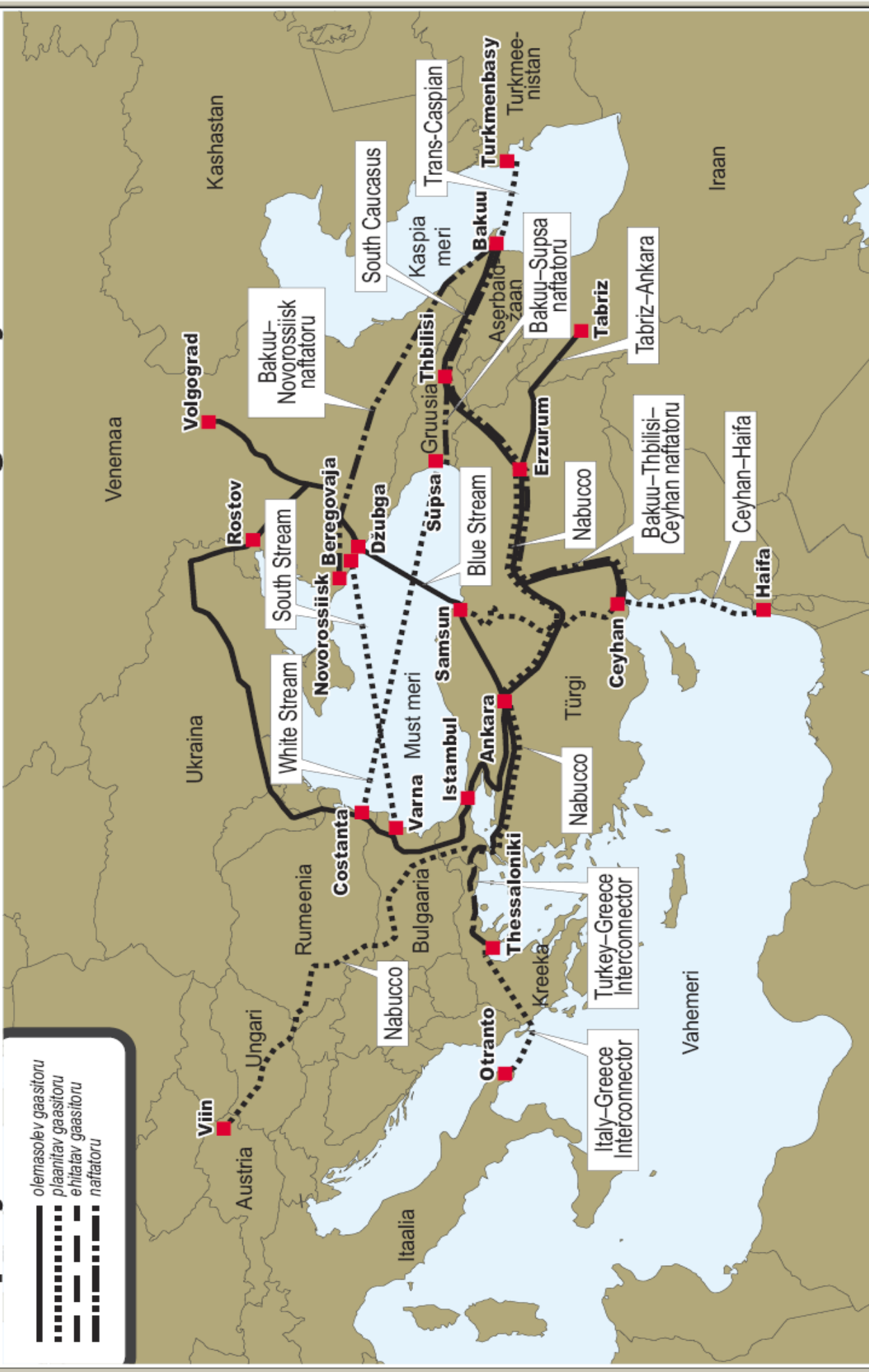
⁶⁸ Vladimir Socor, „New energy venture to target Turkmen gas for Nabucco Project“, Jamestown, Eurasia daily Monitor 6.01.2009.

⁶⁹ Boriss Nemtsov ja Vladimir Milov, „Putin i Gazprom“. Analüütiline ettekanne, <http://www.milov.info/cp/wp-content/uploads/2008/09/putin-i-gazprom.pdf>

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Vladimir Socor, „New energy venture to target Turkmen gas for Nabucco Project“, Jamestown, Eurasia daily Monitor 6.01.2009.

Kaspia ja Musta mere ümbruse olulisemad gaasi- ja naftatorud

II osa: järeldused ja poliitikasoovitused

Kaukaasia näol on tegu regiooniga, mille olulisust Läänemaailma jaoks ei ole võimalik üle hinnata, seda nii julgeoleku- kui energiapoliitilises kontekstis. Samuti aga on tegu regiooniga, mis kannab eneses hiiglaslikku konfliktipotentsiaali. „Kui Kaukaasia peaks plahvatama, siis hakkavad kõik Balkani probleemid sellega võrreldes tunduma tüütult normaalsed,“ on nentinud endine Balkani rahuvahendaja, praegune Rootsi välisminister Carl Bildt.

Paraku ei ole Lääs, ning eeskätt Euroopa Liit suutnud omandada ning oma Kaukaasia-poliitika kasutusele võtta Balkanil saadud valusat õppetundi: kui tahad rahu, siis ei tohi seista kõrval ja lihtsalt vaadata, vaid tuleb selle nimel tööd teha.⁷² Euroopa peamine ja suur viga Kaukaasias on olnud vähene aktiivsus, tegutsemisvõimaluste möödalaskmine, probleemide tahtlik ignoreerimine, kalduvus imiteerida tegevust ning püüelda näilist ja ajutist edu, selle asemel, et tegutseda probleemide tegeliku lahendamise nimel. George W. Bushi aegse USA välispoliitika tase on olnud keskpärane ning fookus Lähis-Idas, mistõttu Kaukaasia probleemidele on jätkunud vajalikust vähem energiat ning püsivust.

Lääs on käest lasknud mitu kuldset võimalust Kaukaasia julgeoleku küsimustes tõsine initsiatiiv haarata. Tulemusena on Kaukaasias end üha vabamalt tundnud Venemaa, ent tema panust regiooni julgeolekusse ei saa hinnata konstruktiivseks: Venemaa huviks on ennekõik oma „mõjusfääri“ säilitamine või taastamine, sellest aga johtub, et tema eesmärgiks ei ole regioonisiseste heanaaberlike suhete loomine (sest see jätkaks Moskva ilma võimalusest kohalikke pingeid doseerides olukorda kontrolli all hoida), veel vähem demokraatia edendamine.

Aasta 2009 võib Lääne jaoks kujutada veel üht – ja võimalik et viimast - võimalust Kaukaasia probleeme tõsiselt lahendada hakata. Paradoksaalsel kombel on Vene-Gruusia augustisõda uute avangute tekkele kaasa aidanud: Euroopa Liidus on senisest mõjukamaks muutunud jõud, kes pooldavad otsustavat tegutsemist Kaukaasias; teravnevad energiajulgeolekuprobleemid tõstavad Kaukaasia profiili ka selles kontekstis, regiooni enda riigid on tänu saadud ehmatusle probleemide lahendamiseks rohkem valmis kui võibolla mistahes hetkel viimase 15 aasta jooksul. Kombineerituna USA uue presidendi Barack Obama ametisseastumisega – mis vähemalt mõneks ajaks, aga loodetavasti püsivalt tõstab USA prestiiži ning seega ka tegutsemisvõimekust maailmas – ning naftahindade langusega, mis Venemaa rahakotile mõjudes vähendab Moskva suutlikkust isepäist jõupoliitikat ajada – annab see Läänele kuldse võimaluse, millest tuleks kinni haarata. Järgnevalt selle tarbeks mõned poliitikasoovitused:

⁷² Nicu Popescu, Mark Leonard, Andrew Wilson, „Can the EU win peace in Georgia?“ Mõttekoja European Council for Foreign relations analüüsipaber.

Poliitikasoovitused Euroopa Liidule ja Läänele tervikuna

Soovitused Kaukaasia kui terviku suunal

- Kõige olulisem on, et EL hakkaks **nägema Kaukaasiat Kaukaasiana**, mitte ei käsitleks seda läbi Vene-poliitika prisma. Euroopa peaks suhtuma Kaukaasiasse kui väga olulisse regiooni oma naabruses ning tegutsema vastavalt.
- Mitte mingil juhul **ei tohi kaasa minna Venemaa blokikeskse maailmanägemisega** ning alluda Moskvast ikka ja jälle vihjamisi tehtavatele ettepanekutele jagada Euroopa mõjusfäärideks.
- Euroopa Liit peaks korraldama „**lessons learned**“ **seminari, kus arutama oma vastust Gruusia kriisile**. Võimalik, et on vaja revideerida ELi eesistuja ning Brüsseli rahvusvahelise ametnikkonna koostöömehhanisme: näiteks vältimaks juriidiliselt nõrkade ning mitmetimõistetavate lepingute alla kirjutamist tulevikus, võiks panna paika mehhanismi, mis tagab, et eesistujal on kaasas pädevad ELi ametnikud, jne. Lissaboni leppe jõustumine küll lahendab eesistujate erinevast ettevalmistusastmest tulenevaid probleeme, ent kas ja millal lepe jõustub, pole teada.
- Euroopa Liit peab taastama koostöö USAga; **president George W. Bushi ajal transatlantilisse suhtesse siginenud antagonism** peab kaduma. Praegu tundub, et EL on uuendatud ja tõsiseks transatlantiliseks partnerluseks vähem valmis, kui USA. Uuenenud **liitlassuhte raames tuleks loovalt tekitada erinevaid koostööformaate**, mis hõlbustaksid konkreetsete probleemide lahendamist: näiteks Kaukaasia probleemistiku kontekstis näib hea mõte olevat Euroopa Välissuhete Nõukogu poolt välja pakutud ELi-USA Konfliktienetusüksus (EU-US Conflict Prevention Task Force), mis suudaks koordineerida (luure-) infot arenevate konfliktide kohta, seda ühiselt analüüsida ning soovitada ELi ja USA riigijuhtidele võimalikke konfliktilahendusstrateegiaid.⁷³
- Eelseisval kevadel ametlikult välja hõigatava Euroopa Liidu idapartnerlusprogrammi (EaP) eesmärgiks on suhete süvendamine kuue ELi naabriga, nende hulgas kolme Kaukaasia riigiga. Idapartnerluse kontseptsioon⁷⁴ käsitleb majanduskoostööd, liikumise hõlbustamist ja energiajulgeolekut viisil, mis võib anda tulemusi. Arvestades, et EaP oli parim, milles ELil idapartnerite teemal praegu kokku leppida on õnnestunud, **tuleb idapartnerlusest maksimum võtta**.
- EaP puudus aga on, et ta ei pühenda tähelepanu „kõvale“ julgeolekule, see aga on just asi, millest Kaukaasia riigid teravat puudust tunneb ning mis pärsib nende poliitilist ja/või majanduslikku arengut.. „**Kõva julgeoleku**“ **defitsiidile tuleb kuidagi vastata**,

⁷³ Daniel Korski, Ulrika Guérot, Mark Leonard, „Re-writing the US-EU relationship,“ ECFR, detsember 2008.

⁷⁴ Vt. Eastern Partnership. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/docs/com08_823_en.pdf

ning selle nimel peaksid tööd tegema mitmed Lääne institutsioonid nii koostöös kui igaüks omaette.

- Nii idapartnerlus kui Euroopa Naabruspoliitika on väga pikaajalised projektid, kus eesmärgiks reformiprotsess ning märgatavaid tulemusi saab oodata aastate pärast. Euroopa Liidul tuleks korraldada ajurünnak töötamaks välja **lühemaajalisi ja konkreetsemaid poliitikainstrumente**, millega mõjutada riike või piirkondi, kus probleemid on akuutsed ning olukord kiirelt muutuv.
- USA partnerlusharta Gruusiaga võib kujuneda julgeolekainstrument – sõltub sellest, milline sisu talle anda. USA saaks kaaluda ka Kaukaasia riikidele „olulise NATO-välise liitlase“ (**Major Non-NATO Ally**) *staatuse andmist*.⁷⁵
- Üks julgeoleku suurendamise meetmeid on **kohaloleku suurendamine**. Lääs, ning EL selle osana võiks seada oma eesmärgiks olla erinevate institutsioonide ning erinevates funktsioonides inimestega Kaukaasias nii hästi esindatud, et tekib suveräänne ülevaade situatsioonist. See parandab ettevalmistust kriisideks, suurendab nende ärahoidmise võimekust, samuti muudab rahvusvahelise kogukonna vähem manipuleeritavaks Venemaa valeliku meediakajastuse poolt.
- Euroopa Liit peaks olema valmis saatma Gruusiasse, aga vajadusel ka mujale Kaukaasiasse ka **relvastatud rahuvalvaid, mitte ainult vaatlajaid**.
- Oluliselt tuleks **tihendada kõrgetasemelisi kontakte**, kaasa arvatud visiite ELi (Euroopa Komisjon, Europarlament jne) ning Bakuu, Jerevani ja Thbilisi vahel. Luua ELi esindused, mis oleksid avatud kohalikele inimestele: Euroopa liit peaks muutuma regioonis nähtavaks.
- Euroopa institutsioonid, aga miks mitte ka USA võiksid püüda **toetada Türgi initsiatiivi** Mägi-Karabahhi konfliktile lahenduse leidmiseks: Lääne toetus muudab tõenäolisemaks, et Türgi vahenduspüüded head vilja kannavad, samuti võib see aidata siluda suhteid Türgi ja Lääne vahel.
- Kaaluda võimalust paigutada **Mägi-Karabahhi** koosseisu otseselt mittekuuluvatele, kuid Armeenia kontrolli all olevatele *de jure* Aserbaidžaaani aladele ELi juhtimisel tegutsev **rahuvalvemissioon** juhul, kui Armeenia pool sealt oma väed välja tõmbab.

⁷⁵ Vt näiteks Svante E. Cornell, Johanna Popjanevski, Niklas Nilsson, „Russia’s War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World”, Central Asia- Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Center, August 2008.

Spetsiifiliselt Gruusia suunal

- Aidata **tuvastada tõde**. Venemaa taktika kasutada oma agressiooni õigustamiseks Lääne poolt varem teistes konfliktides (Kosovos, Iraagis) kõlanud põhjendusi on muutnud Gruusia sõja tegeliku olemuse paljude jaoks ähmaseks. Selline mängimine rahvusvahelise elu normide ja tavadega devalveerib neid norme ja tavad, nagu demagoogia ja valetamine devalveerib sõna. On oluline, et Venemaa küüniline retoorikaklounaad ei tooks kaasa eesmärgi, mida Moskva eeldatavasti loodab saavutada – nimelt 1991. aasta järgse maailmakorra aluspõhimõtete nõrgenemist silmakirjalikeks sõnakõlksudeks ning selle maailmakorra enese diskrediteerumist ning lõppu. ELi huvides on mõista hukka sõja kasutamine välispoliitika vahendina, samas kaitstes põhimõtet, et inimõiguste kaitseks on mõnikord vajalik relvaga sekkuda suveräänse riigi siseasjadesse tema territooriumil.⁷⁶ Seetõttu tuleks ELil kõigiti toetada konflikti põhjusi uuriva Šveitsi diplomaadi Heidi Tagliavini juhitud komisjoni tööd vajadusel nii rahaliselt, tööjõuga kui poliitilisel tasandil; tarviduse tekkides survestada.
- **Laiendada EUMMi missiooni** vähemalt niipalju, et selle arvukus ja volitused kataksid OSCE missioonist jääva võimaliku tühimiku (OSCE missiooni mandaat lõppes ametlikult 01.01.2009). See tähendaks EUMMi personali suurendamist ca 180 inimese võrra, missiooni *de facto* tegevuspiirkonna osas tuleks jätkata nõudmist, et tagataks ligipääs kogu Gruusia rahvusvaheliselt tunnustatud territooriumile (ka Abhaasia ja Lõuna-Osseetia).
- Kaaluda lisaks EUMMile ELi juhtimisel tegutseva **relvastatud rahuvalvemissiooni loomist**, kuhu lisaks ELi liikmesriikidele võiksid panustada ka näiteks Armeenia, Aserbaidžaan ja Türgi.
- ELil tuleks lähtudes Gruusia territoriaalse terviklikkuse tunnustamisest võtta kaalumisele **viisa- ja/või finantssanktsioonide** kehtestamine **Gruusia okupeeritud territooriumite seadust** rikkuvate füüsiliste ja/või juriidiliste isikute suhtes. Õppida varasematest kogemustest analoogsete situatsioonidega ümberkäimisel. ELil on olnud piiratud edu Moldovas, ent piirduda ei tule ainult ELi kogemustega.
- Mittetunnustamispoliitikale kindlaks jäädes kaaluda **erinevat lähenemist Abhaasiale ning Lõuna-Osseetiale**. Abhaasia rahulolematust Moskva ülemvõimuga ei tasu ära kasutamata jätta.
- Gruusia **sõjalise võimekuse taastamise** peaksid võimalikult paljud riigid andma kasvõi sümboolse panuse – muuhulgas ka eesmärgiga muuta sisutühjaks Venemaa presidendi Dmitri Medvedevi ähvardus kehtestada majandussanktsioonid riikidele, kes müüvad Gruusiasole sõjalisi või topeltotstarbega tooteid.⁷⁷

⁷⁶ Samale on osutanud ka Nicu Popescu, Mark Leonard, Andrew Wilson oma ülalsiteeritud kirjatöös.

⁷⁷ Vt. „Gruusia avaldas hämmingut Vene relvamüügikeelu üle“, BNS, 19.01.2008.

- Kasutada täiel määral ära **NATO-Gruusia komisjoni** loomisega avanenud võimalusi Gruusia julgeolekusektori edasiseks reformimiseks, sidumata seda tegevust samal ajal võimaliku liikmestaatuse saavutamise alliansis.

Venemaa suunal

- Paralleelselt peaks EL tegema tõsise **inventuuri** ka oma **Vene-poliitikas**. Alustada tuleks ausatest ning mittepoleeritud aruteludest: oli ju Venemaast pelk kõneleminegi muutunud liidus pingeliseks tegevuseks, selliseks, mida paljud riigid parema meelega vältisid. Pärast augustisõda toimus küll ohtralt diskussioone, ent kuna need kõik eelnesid erinevate poliitiliste otsuste vastuvõtmisele, ei olnud tegu intellektuaalsete aruteludega, vaid pigem kauplemisega, kus iga esitatud argumenti tagant otsiti tagamõtet. Nüüd oleks vaja rahulikke ja sisulisi, piisavalt kõrgetasemelisi diskussioone, mille eesmärgiks oleks arutada, kas, kui palju ja milles EL tegelikult Venemaast sõltub, mida EL Venemaalt tahab ja millised ELi poliitikad on suhetes Venemaaga edule viinud, millised mitte.
- EL ei ole tegelikult suhetes Venemaaga või Venemaad puudutavates küsimustes lakkamatult alla jäänud. Tal on olnud ka edu: meenutagem näiteks vahendustegevust oranži revolutsiooni aegses Ukrainas, võitu Vene-Poola aastaid kestnud lihakaubandustulis või – küll suurte mõõndustega – isegi Prantsusmaa presidendi vahendustegevust Venemaa ja Gruusia vahel. Euroopa viga on aga, et ta ei püüa oma edukatest sammudest õppida ning võidule viinud vahenditest pidevat taktikat kujundada; pigem on ELi reaktsioon edule ehmatuse, hirm, et nüüd on Venemaad survestatud kannatuse piirini. Venemaa kasutab selliseid reaktsioone teadlikult ja oskuslikult ära. Selliste edu-ehmatuste tekkepõhjuseks on tõenäoliselt aga asjaolu, et ka Euroopa Liidu sees paljud riigid ja poliitikud tegelikult jagavad Venemaa maailmavaadet: usuvad, et suurvõimudel on õigus mõjusfääridele ja et mõnedel riikidel on väiksem õigus iseseisvusele kui teistel. Sellist **mõtteviisi tuleb püüda muuta** ning siin saaks Eesti, sealhulgas Eesti parlament, koos teiste uuemate liikmesriikidega väga palju ära teha – läbi kollegiaalsete vestluste, avalike esinemiste, konverentside jne.
- Euroopa Liidu eesmärgiks peaks olema **uus Vene-poliitika**: poliitika, mis juhinduks euroopalikest väärtustest ning seaks oma eesmärgiks neid väärtusi vajadusel kaitsta; mis toetuks intellektuaalselt ausale analüüsile ning kujundaks oma taktikat, õppides nii senistest edusammudest kui vigadest.
- **Vaadata kriitilise pilguga üle Läänt ja Venemaad ühendavad organisatsioonid**. Venemaa kohene väljaviskamine demokraatid ühendavatest organisatsioonidest ei ole realistlik ega ka soovitatav; jälgida ent tuleks, et Venemaa liikmesus demokraatlike riikide kogudes ei tooks Läänele kaasa sunnitud enesepettust: kirjutama kohustust teeselda, et Venemaa tegelikult organisatsiooni kriteeriumidele vastab. See demoraliseerib nii organisatsioone kui avalikkust. Võiks kaaluda praeguse – selgelt ebaadekvaatse – institutsionaalse raamistiku kõrvale selliste lävimisformaatide loomist, mis ei eelda jagatud väärtusening on seega teesklusvabad.

- Nii avalikes esinemistes kui poliitilise taseme kohtumistel **teavitada Venemaad „punastest liinidest“** – sammudest, mis on Läänele vastuvõetamatud ning millele järgneb vastureaktsioon.
- Teha inventuur poliitilistes, diplomaatilistes ning majanduslikes **meetmetes, millega EL saab Venemaad mõjutada.**

Energiapoliitika vallas

- Avaldada ametlikku **institutsionaalset toetust lõunakoridori gaasitorude süsteemile**; öelda igal vajalikul tasandil selgelt välja, et tarbijapoolne tellimus seda toru mööda tulevate gaasile on olemas; toetada projekti nii poliitiliselt kui majanduslikult.
- Paralleelselt tuleks **tegeleda Euroopa siseturu integreerimisega**: Venemaal on võimalik ELi lõhestada ning liikmesriike üksteise vastu välja mängida ainult seetõttu, et Euroopa riikide võime isekeskis gaasiga kaubelda on piiratud. Kui ELis eksisteeriks ühtne gaasiturg, siis Venemaa kaotaks võimaluse oma soosikutele soodsaid tehinguid pakkuda ning vaenlasi pitsitada või ignoreerida. Gaasikaubandus, vähemalt ELi piires, muutuks sarnaseks naftakaubandusega: kui mõni transporditee või tehingupartner rivist välja langeb või ohustatud on, siis reageerib turg hinnatõusu või -langusega, aga ilma ei jää keegi.
- **Kaasata Venemaast sõltumatute gaasitorude projekti kõik Venemaa naaberrigid**, kes seda soovivad.
- Kui osutub vajalikuks, siis asuda mõtlema strateegiliste **torujuhtmete füüsilise kaitse korraldamisele** ja tõhustamisele.

Poliitikasoovitused Eestile

Kaukaasia suunal

- Eesti huvides on aidata kaasa Armeenia-Aserbaidžaaani konflikti lahendamisele, kahe riigi omavaheliste suhete paranemisele ning Taga-Kaukaasia regiooni tihedamale majanduslikule ja poliitilisele sidustamisele Euro-Atlandi ruumiga. Sellele kaasaaitamiseks on üheks võimalikuks instrumendiks paljudest tihendada trilateraalses raamistikus – Gruusia, Aserbaidžaan, Armeenia – toimuvaid parlamentidevahelisi kontakte. Eestil on võimalus parlamentidevahelise koostöö raamistikus **tulla välja algatusega luua Armeenia, Aserbaidžaaani ja Gruusia parlamentide esindusi hõlmav konsultatsiooniformaat**, mille eesmärgiks oleks majanduskoostöö tõhustamise ja investeerimiskeskonna parandamiseks võimaluste otsimine Taga-Kaukaasias. Tinglikku nimetust „Taga-Kaukaasia majanduskoostöö parlamentaarne foorum“ kandva konsultatsiooniformaadi esimese kohtumise asukohana võib välja pakkuda Eesti.
- Tihendada kõigil tasanditel **kontakte ja suhtlust Armeenia ning Aserbaidžaaniga** eesmärgiga nõustada ning julgustada neid liikuma euroatlantilise ruumiga tihedamate sidemete loomise suunas, samuti anda soovitusi selleks vajalike konkreetsete sammude osas (inimõiguste, demokraatia, ajakirjandusvabaduse jne vallas). Ametliku Jerevani ja Bakuu kõrval ei tohiks unustada ka opositsiooni.
- Türgi ei jaga Gruusia-Vene sõja küsimustes Eesti seisukohti, samas suhtub Türgi poliitiline ja intellektuaalne eliit Balti riikidesse sümpaatiaga ning tunneb huvi meie seisukohtade vastu. Seetõttu võiks Riigikogu väliskomisjon **kaaluda parlamentaarsete konsultatsioonide sisseseadmist Türgi parlamendi väliskomisjoniga** tutvumaks vastastikuste vaadetega Vene-Gruusia konflikti osas konkreetsemalt ning Venemaa poliitika, aga ka Taga-Kaukaasia olukorra osas üldisemalt. Ühtlasi oleks see võimalus avaldada toetust Türgi vahendajarollile Mägi-Karabahhi küsimuses. Kaaluda võib ka laiendatud formaati: Balti-Türgi või Balti-Põhjala-Türgi parlamentide kohtumisi.
- ELi tasandil **võtta maksimum idapartnerluse programmist**, vajadusel osutada selle vajakajäämistele ning initsieerida puudujääkide kompenseerimist.

Spetsiifiliselt Gruusia suunal

- Augustisõda ja Gruusia-Vene konflikt laiemalt on otseses puutumuses Eesti riiklike julgeolekuhuvidega, kuivõrd tegemist on Vene-EL/NATO suhete iseloomu kujundava faktoriga. Thbilisist laekuv informatsioon on Eestile elulise tähtsusega. Et Eesti ja Gruusia omavaheliste suhete üldine tonaalsuse on väga soe, on Eesti diplomaatidel ja ametnikel Gruusias omakorda väga hea ligipääs nii informatsioonile kui kohalikele võtmeisikutele. Eesti suursaatkond Thbilisist on hetkel mehitatud suursaadiku, teise sekretäri, kaitseatašee, konsuli ning viisaametnikuga. Olukord Gruusias on aga pidevas muutumises, laekuva ja analüüsimist vajava informatsiooni hulk on suur. Eraldi tähelepanu nõudva mahuka valdkonna moodustab sõjaline ja julgeolekut puudutav teave. Thbilisist Eesti saatkonna praegune meeskond teeb silmapaistvat tööd, kuid personalinappus seab saatkonna sooritusvõimele piirid. Seepärast tuleks **Thbilisist saatkonna koosseisu – kasvõi ajutiselt – suurendada.**
- Möödunud aasta 31. oktoobril jõustus Gruusia **okupeeritud territooriumide seadus**. Nii Lõuna-Osseetia kui Abhaasia kuulutati selle seadusega okupeeritud territooriumideks. Seadus keelab mõlemas piirkonnas Gruusia valitsuse loata majandus- ja äritegevuse. Varade ost ja müük on seadusevastane, samuti pangaoperatsioonid ja maavarade kaevandamine. Seadus keelustab samuti õhu-, mere- ja raudteeühenduse ning rahvusvahelise transiidi läbi piirkondade. Eesti tunnustab Gruusia territoriaalset tervikkust ja puutumatus. Seetõttu oleks otstarbekas **kaaluda võimalike viisa- ja finantssanktsioonide rakendamist** nimetatud seadust rikkuvate füüsiliste ja juriidiliste isikute suhtes. Eesti poliitikutel, ametnikel ja diplomaatidel on võimalus tõstatada küsimus eelpoolmainitud sanktsioonide rakendamisest nii rahvusvahelistes organisatsioonides kui ka kohtumistel meie koostööpartnerite ja liitlastega.

Rahvusvaheliselt

- Eestil tuleks senisest enam püüda **selgitada oma seisukohti Euroopa Liidu suurte liikmesriikide – eeskätt Saksamaa ja Prantsusmaa - pealinnades**. Tuleks tugevdada saatkondi, püüda lävida otsuselangetajatega, initsieerida parlamendikontakte, ühiseid õppe- või tutvumisreise Kaukaasiasse, ümarlaudu, samuti kirjutada arvamuskonferentse, jne.
- **Uuendada tutvust USA praeguseks ümberrivistunud poliitilise ladvikuga**, seda kõigil tasanditel. USA on paradoksaalsel moel Eesti vaadetele vahel avatum, kui vanad Euroopa riigid.
- ELi praegune ja järgmine eesistujamaa on Eestile sarnaste välispoliitiliste prioriteetidega. Seda aega tuleks ära kasutada mitte ainult meile oluliste projektide edendamiseks, vaid tasuks omalt poolt **eesistujate jaoks olulistele projektidele kaasa aidata**: toetada nende agendat omapoolse tegevusega, üritustega nagu konverentsid, seminarid, jne.
- Vajalik oleks mõelda läbi, **millised välispoliitikast eemal seisvad teemad meie välispoliitilisi eesmärke toetavad** ning siis vastavalt panustada: näiteks toetada ELi tasandil korruptsioonivastase reeglistiku karmistamist ja tõhustamist, monopolidevastaseid direktiive, jne.

Siseriiklikult

- Augustisõda näitas, et mastaapse välispoliitilise kriisi puhkemise korral jätab informatsiooni liikumine Eesti erinevate institutsioonide, ametkondade ja eriteenistuste vahel soovida. Seetõttu tuleks kaaluda võimalust **luua informatsiooni jagamise ja analüüsimisega** - miks mitte ka kriisi võimalike edasiste arengute prognoosimisega – **tegelev nn ühendmeeskond (joint team)**, kuhu kuuluksid eksperdid/esindajad näiteks välisministeeriumist, kaitseministeeriumist, siseministeeriumist, kaitsepolitseiametist, teabeametist, kaitseväeluurest; vajadusel ka peaministri büroost, riigikantseleist, presidendi kantseleist, riigikogust, kaitseväe peastaabist jne. Selline kriisi puhkedes käivituv infovahetus- ja koordinatsioonimehhanism võimaldaks vältida teabe killustumist erinevate ametkondade vahel ning tõhustaks Eesti välis- ja julgeolekupoliitiliste otsuste langetamise protsessi.
- Kuigi augustisõjale eelnes märkimisväärselt pikk eskalatsiooniperiood Georgia-Vene suhetes ning kriisi võimalikule vallandumisele viitavaid märke oli piisavalt, oli Eesti reageering sõja tegeliku puhkemise korral improviseeritud ja kohati vastuoluline. Sama kehtib paraku ka enamike meie partnerite ja liitlaste kohta. Vähendamaks reageerimisega võimalike uute Kaukaasias puhkevate kriiside korral ning tõstmaks Eesti välispoliitilise tegevuse efektiivsust võiks kaaluda asjaomase **välis- ja julgeolekupoliitilise tegevuskava** väljatöötamist. Mainitud kava ei saa kindlasti olla liigselt detailidesse süüviv, küll on aga võimalik eelnevalt kaardistada meie põhimõttelised seisukohad, valikuvõimalused, rakendatavad välis- ja julgeolekupoliitilised mehhanismid ning meetmed jms.
- Teha kõik, mis võimalik, tõstmaks **eestlaste informeeritust olulistel välispoliitilistel teemadel**; selgitada, millel baseeruvad Eesti otsused või seisukohavõtted. Selgitada seda ka Eesti venelastele, soovitavalt avaliku esinemise või rahvakoosoleku vormis, et võimaldada küsimusi ja diskussiooni.
- Künnilises toonis või populistlik **parteipoliitiline „ärapanemine“** välispoliitilistel teemadel tuleb Eesti ühiskonnale ning Eesti välispoliitikale kahjuks; iseäranis tuleks vältida Venemaa teema muutumist parteipoliitiliste pisilahingute relvaks. Oluline on, et välispoliitilistes küsimustes valitseks rahva ning parteide/poliitikute vahel tõsine ja valedest vaba suhe.
- Eesti **diplomaadid teevad oma tööd paremini, kui nad tunnetavad, et esindavad riiki, mida juhitakse riigimehlikult.**

Lisad

Lisa I. Augustisõja mõju Ukrainale ja Krimmile

Augustis 2008 aset leidnud Gruusia sõjast alates on kõlanud hoiatused, et Ukrainast ja Krimmist võib saada järgmine Vene sihtmärk. Sellisteks oletusteks annab alust Moskva, mis alates oranžist revolutsioonist püüab Ukrainat sisepoliitiliselt destabiliseerida. Kremli ärritab Ukraina suundumus euroopalikele väärtustele, nagu demokraatia ja meediavabadus, Ukraina soov saada NATO ja ELi liikmeks, Ukraina sooviv hoiak USA raketikaitseüsteemi suhtes ning Ukraina toetus Gruusiale. Käesoleva aasta jaanuaris toimunud Vene-Ukraina gaasitüli käigus tõusis esile Venemaa soov rikkuda Euroopa silmis Ukraina mainet usaldusväärse partneri ja transiidiriigina. Moskva huvides on provotseerida kokkupõrge Krimmi kohalike võimude ja Kiievi keskvalitsuse vahel. Kontroll Krimmi poolsaare üle on üks Kremli huvidest, sest see suurendaks Vene sõjalist ja majanduslikku mõjuvõimu kogu Musta mere regioonis.

Peamised julgeolekuohud Krimmis on: poolsaare õigusliku staatuse küsimärgi alla seadmine Venemaa poolt, Musta mere laevastik Sevastopolis, Vene aktiivne, osaliselt eriteenistuste abil korraldatud infokampaania, krimmitatarlastega seotud usulised ja etnilised pinged ning sisemisest võimuvõitlusest halvatud Kiievi keskvalitsus, mis olukorda ei kontrolli.

1. Krimmi poolsaare õigusliku staatuse küsimus

Moskva huvides on olnud seada Krimmi ja Sevastopoli senine õiguslik kuulumine Ukraina riigile küsimärgi alla. Krimmi poolsaare kinkis Nikita Hruštšov 1954. aastal Ukrainale. Peale NLI lagunemist nõudsid nii Ukraina kui Venemaa Krimmi endale. Detsembris 1991 hääletati Krimmis Ukraina iseseisvuse poolt. 1992 algatasid kohalikud venelased Krimmi Venemaale tagastamise kampaania. Pärast pikki vaidlusi tunnustas Venemaa lõpuks Ukraina piire ja territoriaalset puutumatust 1997. aastal sõlmitud Vene-Ukraina sõpruse, koostöö ja partnerluse lepinguga. Sellega oleks Venemaa justkui tunnistanud Sevastopoli ja Krimmi kuulumist iseseisva Ukraina koosseisu. Kuid alates 2008. aasta kevadest on Venemaa taas Krimmi kuulumise küsitavaks muutnud. Krimmi kuulumist Venemaale nõudis mais 2008 Moskva linnapea Juri Lužkov. Juunis toimunud Sevastopoli 225. aasta juubelipidustuste ajal toonitas Vene asepeaminister Sergei Ivanov, et Sevastopol on Vene linn.

2. Vene Musta mere laevastik

Puhtsõjaliselt ei kujuta Vene Musta mere laevastik ohtu, sest selle tegevust piiritleb suhteliselt läbipaistev ja avalikustatud rahvusvaheline leping aastast 1997, mille kohaselt tohib Venemaal Sevastopoli ja selle ümbruskonna sadamaid kasutada sõjalaevastiku baasina kuni 2017. aastani.

Aga paraku ei ole Musta mere laevastik pelgalt sõjalaevastik. Tegu on ka kommertsettevõttega, mille heaks töötab erinevail andmeil 20 000–40 000 inimest. Tallinnast veidi väiksemas Sevastopolis on Vene laevastik seega tõsiseltvõetav tööandja.

Lisaks kuulub Musta mere laevastikule rida ebamäärase funktsiooniga kinnisvara. Vene sõjaväebaasi koosseisu kuulub ka võimas ja potentsiaalselt pahatahtlik luureüksus. Selle tõttu on ja jääb Musta mere laevastik Ukrainas pingeallikaks.

3. Venemaa infokampaania

Krimmil on venelaste südames eriline koht. 1854. aastal Krimmi sõjas võitles Tsaari-Venemaa Briti impeeriumi vastu ja Teises maailmasõjas võitis kangelaslinn Sevastopol Hitleri Saksamaad. Nõukogude ajal oli Sevastopol suletud mereväelinn. Krimm oli nõukogude tippkommunistide ja erusõjaväelaste pensionipõlve pidamise paik. Sedasorti ajalugu loob soodsa pinnase Vene infokampaaniaks, mis propageerib kohaliku elanikkonna seas slaavi rahvuslust ja nõukogude nostalgiat. Kreml rahastab arvukat mittetulundusühingute võrgustikku Krimmis, sh: Vene Kogukond Krimmis, Rahva Front "Sevastopol-Krimm-Venemaa", SRÜ Riikide Instituut, Moskva Maja ning noorteühendused Prorõv ja Euraasia Noorteühendus. Loomulikult tegutsevad need kõik Moskva huvides.

4. Pinged krimmitatarlastega

1944. aastal küüditati Krimmis elanud tatarlased Kesk-Aasiasse. 1990. aastatel hakkasid nad oma ajaloolisele kodumaale tagasi tulema ja praeguseks on tatarlasi Krimmis umbes 300 000. Paraku ei anta Krimmi naasnud krimmitatarlastele tagasi maju, mis enne küüditamist olid neile või nende vanematele kuulunud. Tatarlaste suhted kohalike võimudega on keerulised ja arstiabi ning sotsiaalsete teenuste kättesaadavus neile raskendatud. Kehvades sotsiaalsetes oludes elavate krimmitatarlaste seas levib toetus äärmusliku islami vormide vastu, kanda kinnitavad islamistiikud rühmitused nagu Hizb ut-Tahrir ja Al-Raid. Kui traditsiooniliselt on krimmitatarlased Ukraina poliitikas oranže jõude toetanud, siis viimasel ajal hakkab president Juštšenko populaarsus tatarlaste hulgas vähenema. Kiievi ja krimmitatarlaste vahelised suhted muutuvad keerulisemaks.

Ukraina valitsuse tegevusetus

Ülaltoodud Ukraina sisemist julgeolekut Krimmis ohustavad tegurid on tihedalt seotud Moskva mahhinatsioonidega. Olukorra muudab veelgi tõsisemaks see, et Ukraina valitsusel puudub Krimmi suunal strateegiline regionaalpoliitika. Kiiev peaks enda jaoks selgeks mõtlema, milliseid eesmärke soovitakse Krimmis saavutada. Peale eesmärkide sõnastamist tuleks Kiievil formuleerida vastav poliitika ning luua tõhus riigiparaat, mis seda poliitikat ellu suudaks viia. Loomulikult ei ole selles valdkonnas tegutsemisel abiks presidendi, peaministri ja parlamendi vahel toimuv sisepoliitiline võimuvõitlus ja valitsev populism.

Olukord Krimmis ei ole lootusetu – hiljutiste küsitluste kohaselt peab 73% Krimmi elanikest Ukrainat oma kodumaaks ning 76% ei soovi mitte mingil juhul Ukraina riigist eralduda. Kiiev ei tohiks Krimmi probleeme peost pihku hüpitada nagu kuuma kartulit, vaid peaks astuma kiireid ja konkreetseid samme, mis olukorrale lahenduse tooks. Ukraina valitsus peaks Krimmis tegutsema rahulikult, kindlakäeliselt ja üksmeelselt, et takistada Venemaal olukorda kontrollimast. Kiievi passiivsus annab Moskvale Krimmis tegutsemiseks kätte trumpkaardid.

Poliitikasoovitused

Suurem osa ettepanekuid, mis pakuksid osalist lahendust Krimmi julgeolekuohtudele, on suunatud Ukraina valitsusele, kuid lahendustega saavad panustada ka EL ja NATO. Siin on välja toodud see, mida Ukraina Lääne-partnerid ära saaksid teha.

- Toetada Ukraina territoriaalset terviklikkust ja iseotsustamisõigust välispoliitiliste otsuste langetamisel.
- Toetada Vene Musta mere laevastiku lahkumist Krimmist 2017. aastal.
- Toetada ja abistada Ukraina julgeolekusektori reformi läbiviimist.
- Osaleda aktiivselt ja sisuliselt regionaalpoliitilistel foorumitel nagu GUAM ja Demokraatliku Valiku Ühendus.
- EL peaks toetama mittesõjalist äritegevust Krimmis ja eriti Sevastopolis, et luua Vene Musta mere laevastikule alternatiivseid tööandjaid. ELi rahalise abi kaudu muuta Sevastopol sõjasadamast kommertssadamaks. Koos Sevastopoli sadama kommersialiseerimisega rahastada teede ja raudteesõlmede ümberehitust ja uuendamist, sest suureneva ekspordi ja impordi puhul võivad puudulikud teeolud takistada kaupade liikumist. Konkreetsed infrastruktuuri arendamise kavad peaksid tulema Ukraina valitsuselt, kuid EL võiks tagada omapoolse rahastusabi.
- EL peaks eesmärgiks seadma enda nähtavuse suurendamise Krimmis, et tugevdada Krimmi elanike võimalikku Euroopa identiteeti. Avada Simferopolis ELi infopunkt.
- Lihtsustada ELi viisameetmeid. ELil avada Krimmis konsulaate, et hõlbustada kohalike Schengeni viisa taotlemist.
- Pakkuda õppetipendiume Krimmi üliõpilastele ELi riikides ja rahastada akadeemilisi teadusprojekte. Suurendada ELi ja Krimmi euroloimumisele suunatud NGO-de vahelisi sidemeid ja koostööd.

Lisa II. Vene-Gruusia sõja mõju Moldovale ning Transnistria konfliktile

Moldova näol on tegu riigiga, mille elanikkonna tsivilisatsioonilised hoiakud on põhimõtteliselt läänemeelsed, ent mille poliitilise eliidi retoorika, positsioonid ja otsused ei kajasta seda meelsust viisil, mis oleks võrreldavgi Ukraina, veel vähem Gruusia seisukohavõttudega. Sellisel „leigusel“ on mitmeid põhjusi.

Nii Gruusia kui Ukraina välispoliitilisele suunale on selgust ja ühemõttelisust andnud neid riikides toimunud „värvilised“ revolutsioonid; Moldovas niisugust murrangut juhtunud ei ole. Teisisõnu: polariseerivate sündmuste puudumisel ei ole elanikkonna instinktiivsed hoiakud olnud sunnitud endale poliitilist ja häälekat väljendust otsima.

Samuti aga võib mõnevõrra õigus olla ka analüütikutel, kes nendivad, et endine Rumeenia ja hilisem Nõukogude Liidu osa Moldova ei ole sõltumatu riigina oma identiteeti korralikult veel välja arendanudki.

Moldova peamine julgeolekupoliitiline mure on separatistlik ning Chişinău autoriteedile allumatu Transnistria tunnustamata „vabariik“ riigi idapiiril. Transnistria julgeoleku tagamiseks on Vene väeosad ning eluliiniks Moskva majandustoetus. Samas, kui Gruusia külmunud konflikte kasutas Venemaa vaid Gruusia santažeerimiseks ning destabiliseerimiseks ning ei ilmutanud mingit huvi lahenduse leidmise vastu, siis Transnistrias on Moskva teinud paar tõsist katset konflikt lõpetada – kuid seda viisil, mis Venemaa mõju pikaks ajaks põlistaks, Moldova riikluse aga sisuliselt lahustaks. Kuigi Chişinău on seni suutnud vältida Moskva poolt soovitatud ning Moskva mõju põlistavate konfliktilahendusstsenaariumide teostamist, ei ole tal olnud jaksu ega suutlikkust jõustada ka alternatiivseid stsenaariume.

Alates 2007. aasta jaanuarist on üheks Moldova naabriks Euroopa Liit, paraku viimase abi ja huvi - kuigi tugevnenud pärast 2004. aasta Moldova valimisi - on ikkagi Moldova vajadustega võrreldes liialt nõrk ja lünklik. ELi nähtavus ja tuntus Moldovas on nullilähedane. Samas, ELi enese senise idanaabrusepoliitika enam kui tagasihoidlikul taustal mõjub tegevus Moldovas ootamatult edukana: Moldova föderaliseerimise ärahoidmine, samuti piirivaatlusmissiooni EUBAM loomine on konkreetset positiivset julgeolekupoliitilist mõju omanud sammud, mille laadseid ELil oma muudes idasuhetes palju ette näidata ei ole.

Transnistria konflikti ajalugu

1990. aastal kuulutas Transnistria end ühepoolselt iseseisvaks. 1992. aastal toimunud lühikese Transnistria sõja lõpetas Venemaa 14. armee sekkumine, sellest alates on Transnistria elanud tunnustamata „vabariigina,“ mille staatuse üle on käinud pidevad vaidlused. Separatistlikku regiooni on tunnustanud vaid Abhaasia, Lõuna-Osseetia ja Mägi-Karabakh. *De jure* on Transnistria Moldova osa, millist seisukohta toetab ka Venemaa.

1992. aasta 21. juulil Venemaa ja Ukraina presidentide poolt alla kirjutatud vaherahulepingu kohaselt jäi regiooni rahuvalvemissioon, kuhu kuulus nii Vene, Moldova kui ka Transnistria sõjaväeüksusi. Ukraina ja OSCE osalevad rahuvalvemissioonis vaatlejatena. Lisaks paiknevad Transnistrias rahuvalvemandadiga mitte kaetud ca 1200-1500 Vene sõjaväelast – sisuliselt 14. armee järelejäanud üksused.

Poliitilist lahendust konfliktile on otsitud erinevates formaatides. Praegu toimib niinimetatud viis pluss kaks läbirääkimisformaati, kus osalevad Moldova ja Transnistria kui konflikti osapooled, OSCE, Venemaa ja Ukraina kui rahvusvahelised vahendajad ning EL ja USA kui vaatlejad.

Peetud on mitmeid kohtumisi, millest kõige olulisem oli OSCE tippkohtumine 1999. aastal Istanbulis, kus Venemaa kohustus oma väed ja varustuse Transnistriast välja viima vastavalt 2001. ja 2002. aasta lõpuks, kuid pole seda siiani teinud. Seega on Transnistria muuhulgas ka üks põhilisi takistusi uuendatud Euroopa tavarelvastuslepingu ratifitseerimise teel – lääneriigid keelduvad ratifitseerimast lepingut, mida Venemaa juba selle jõustumise hetkel rikub.

Pärast Vladimir Putini saamist Venemaa presidendiks 2000. aastal intensiivistas Moskva oma katseid Moldova-Transnistria konflikti endale soodsatel tingimustel lahendada. Kõige prominentsem neist kavadest on 2003. aasta nn Kozaki plaan ehk Kozaki memorandum, mille autor oli Putini administratsiooni kogenud töötaja Dmitri Kozak. Memorandumis tehti ettepanek asümmeetrilise föderatsiooni moodustamiseks, kusjuures Transnistria vähemusele oleks põhimõtteliselt antud õigus kasutada kahekojalises parlamendis vetot kõikide oluliste teemade suhtes, kaasa arvatud Moldova lõimumine Euroopaga.⁷⁸ Kui lääneriigid said memorandumi sisu teada, esitasid nad Voroninile tungiva soovitusena seda mitte alla kirjutada, mida viimane – Moskva pahameeleks – ei teinudki.

Lääne seni kõige konstruktiivsem panus Moldova territoriaalse terviklikkuse taastamiseks on olnud Moldova/Transnistria-Ukraina piiril töötava piirivaatlusmissiooni EUBAM loomine ja mehitamine. Euroopa naabruspoliitika raames toimiv EUBAM – mille eesmärgiks on pärssida piiriülest illegaalset kaubandust ning mille loomise tegid võimalikuks oranži revolutsiooni toodud muutused Ukraina poliitikas ja hoiakutes – alustas tööd 2005. aastal. Venemaa võimud käsitlesid seda blokaadi kehtestamisena Transnistriat läbiva transiidi suhtes ning Venemaa vastas veiniembargo ja suhete külmutamisega; embargo tegelik mõju Moldovale on aga suhteliselt piiratud.

2006. aastal esitas Moldova Transnistriale omapoolse pakkumise konflikti lahendamiseks. Transnistriale pakuti uuesti õiguslikku autonoomiat ja ulatuslikke õigusi tema parlamendisaadikuile, tunnustati Venemaa omandiõigusi Transnistris, kinnitati vene keele eristaatust ja lubati tulevikus mitte ühineda sõjaliste liitudega. Moldova pidi täitma mõned Venemaa tingimused, välja arvatud nõustumine Venemaa sõjalise kohaloluga taasühinenud Moldovas.⁷⁹

Moldova pingutustele vaatamata ei ole konflikti lahendamine õnnestunud, põhiliseks põhjuseks Venemaa vastuseis kõigile Chişinăule sobivatele lahendusvariantidele ning Moskva toetus Transnistriale. Viimane omakorda püüab end majanduslikult kõigiti Venemaaga siduda: hinnanguliselt ulatub Transnistria võlg Venemaale ligikaudu 2 miljardi USA dollarini.

⁷⁸ Kozaki memorandumi teksti vt http://www.pridnestrovie.net/kozak_memorandum.html

⁷⁹ N. Popescu, "The EU Should Re-engage with Moldova's 'Frozen Conflict'", 2008, <http://euobserver.com/9/26661?print=1>.

Transnistria erinevus teistest külmutatud konfliktidest

Kuigi tekkeloolt sarnane mitmete teiste NSV Liidu lagunemisest maha jäänud „külmunud“ konfliktidega, ei ole Transnistria siiski praegu akuutselt plahvatusohtlik. Tunnustamata vabariigi piirid Moldovaga on avatud ning inimesed liiguvad edasi-tagasi üldjuhul takistusteta (võrdluseks: Abhaasia piir Gruusiaga ning Mägi-Karabahhi piir Aserbaidžaaniga on olnud aastaid praktiliselt läbimatud).

Analoogselt Lõuna-Osseetiaga on separatismi peamiseks allikaks olnud mitte natsionalism, vaid juhtiva ladviku kommertshuvid, ent Transnistrias ei ole Vene eriteenistused kohalikku võimu veel täiel määral üles ostnud ja üle võtnud – erinevalt Lõuna-Osseetiast, mille valitsus 2008. aastaks suures osas koosnes inimestest, kel puudus igasugune side Osseetiaga, küll aga oli neil side Vene jõuametkondadega.

Veel üks faktor, mis muudab Transnistria erinevaks teistest (endistest) külmunud konfliktidest, on konflikti kunagise „kuuma“ faasi iseloom: Transnistria puhul oli see lühem ja vähem julm kui kus tahes mujal, mistõttu sõjamälestustest toituv inimestevaheline antagonism ei ole kuigi tugev.

Sõjategevuse taaspuhkemise tõenäosust vähendab väga olulisel määral ka asjaolu, et isegi kui Moskva peaks tahtma olukorda teravdada, siis ta saab seda teha vaid diplomaatiliste ja mingil määral ehk ka majanduslike vahenditega; tema sõjaline võimekus on piiratud: lisavägede viimine Transnistriasse peaks toimuma läbi või üle Ukraina, milleks luba saada ei ole realistlik.

Ning viimaseks, unikaalne on ka see, et Moldova on suutnud, kuigi piiratud määral, sundida Transnistriat alluma Moldova seadustele ning seeläbi kaudselt Moldova ülemvõimu tunnustama: Transnistria firmad, kes tahavad kaubelda ELiga või tegeleda mistahes transiidiga läbi Ukraina, on sunnitud end Chişinău registreerima, sest muidu ei laieneks neile ELi kaubandussuodustused, samuti takerduksid nad tolliprotseduuridesse Ukraina piiril.

„See on pigem perekonnatüli kui võitlus elu ja surma peale,“ iseloomustab Transnistriat Kaukaasia konfliktide ekspert Thomas de Waal.⁸⁰ Transnistria tuleviku mustaks stsenaariumiks ei ole mitte sõda, vaid kogu Moldova valgevenestumine, hindab Euroopa Välissuhete Nõukogu analüütik Nicu Popescu.⁸¹

Moskva ähvardused ja initsiatiivid

2008. aasta kevadel, mil Moskva alustas poliitilisi ning militaarseid ettevalmistusi Gruusia sõjaks, intensiivistas ta oma tegevust ka Moldova/Transnistria suunal, ent eesmärgiks polnud mitte sõda, vaid tehing: vastutasuks Moldova riigi territoriaalse terviklikkuse jätkuvale tunnustamisele ootab Moskva Chişinăult avalikku lahtiütlemist lääneintegratsioonist.⁸²

Tehingu peaks tsementeerima Moskva näpunäidete kohaselt koostatud konfliktilahenduspakett: põhimõtteliselt on Moskva püüdnud Kozaki plaani taaselustada.

⁸⁰ Vt Thomas de Waal, „Transdnjestria – a family quarrel,”

<http://www.opendemocracy.net/article/transdnjestria-a-family-quarrel>

⁸¹ Nicu Popescu, „The EU Should Re-engage with Moldova’s ‘Frozen Conflict’”, 2008, <http://euobserver.com/9/26661?print=1>.

⁸² William H. Hill, „Who’s next? Russia’s cat and mouse game with Moldova.”

(<http://www.opendemocracy.net/article/russia-theme/who-s-next-russia-s-cat-and-mouse-game-with-moldova>)

Moskva hiljutises suhtluses Moldovaga on selgelt märgata nii piits kui präänik: Venemaa president Dmitri Medvedev kutsus oma Moldova kolleegi Sotšisse külla just 25. augustil, Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tunnustamise eelõhtul, kinnitamaks, et Transnistriat käsitleb Moskva jätkuvalt Moldova osana, ent andes mõista, et kui Moldova hakkab käituma nagu Gruusia, siis võib see muutuda.⁸³

Kuigi riigi taasühendamine on olnud 2009. aastal ametist lahkuva president Vladimir Voronini üheks põhiliseks prioriteediks; ei ole Chişinău vähemalt seni oma vanu seisukohti muutnud: Kozaki plaan või selle analoogid on jätkuvalt Moldovale vastuvõetamatud; ning Moldova ei taha asendada 5+2 läbirääkimisformaati bi- või trilateraalsega.⁸⁴

Samas näitab Moldova ka läänesuunalises suhtluses üles vaoshoitust, mis ei saa Moskvale vastukarva olla: nii on Chişinău korduvalt teatanud, et ei ole huvitatud NATOga liitumisest, samuti näib tema suhtumine kevadel jõustuvasse Euroopa Liidu uude idapartnerluse programmi leigem kui ülejäänud viiel riigil, kellele programmi pakutakse.⁸⁵

Kevadiste valimiste lähenedes jääb diplomaatiliseks protsessiks aega üha vähemaks, mis ühest küljest vähendab kokkuleppe sündimise tõenäosust, teisest küljest aga loob ka teatava ohu, et tehing sünnib üleöö, surve all ning Moldovale kahjulikel tingimustel.

⁸³ Vt „Russia warns Moldova against „Georgian mistake““, Reuters, 25.08.2008
<http://www.reuters.com/article/worldNews/idUSLP59197620080825?pageNumber=1&virtualBrandChannel=0>

⁸⁴ Vt Moldova integratsiooniministri Vasile Sova avaldust 26. 12.2008: <http://www.azi.md/en/story/781>

⁸⁵ Info Moldova suhtumisest idapartnerlusse on vastukäiv. Analüütikute instinkt on kahtlustada Moskva poolt peale sunnitud passiivsust, ent mõnede ELi diplomaatide hinnangul on Chişinău näiva leiguse tegelikuks põhjuseks pigem paari Moldova juhtivoliitiku ebarealistlik lootus, et ELi vahetu naabrina õnnestub tal liikuda integratsiooni suunas samas rütmis Lääne-Balkani riikidega. Märtsis toimuvad valimised toovad kindlasti seisukohtadesse tõenäoliselt ja korrektiive.

Poliitikasoovitused

2008. aasta augustisündmused demonstreerisid taas kord lahendamata jäänud konfliktide ohtlikkust ning andsid seeläbi läänemaailmale tugeva ajendi konfliktilahenduse vallas taas tööle hakata. Siiski, Transnistria puhul ei tule pidada soovitavaks lahendust iga hinna eest: halb lahendus – selline, mis Moldova föderaliseeriks või pikkadeks aastateks Euroopa integratsioonist välja lülitaks – oleks halvem, kui lahenduse puudumine. Sellest tõdemusest johtuvalt allpool mõned poliitikasoovitused:

- Euroopa Liit peaks muutuma senisest aktiivseks tegutsejaks Moldova-Transnistria rahuvahenduses. Kasutada tuleks võimalusi, mida pakub ELi kaasatus 5+2 formaadis toimuvasse rahuvahendusprotsessi, samuti aga püüda vajadusel tegutseda sellest sõltumatult. ELi huvi ja kaasatus ei pruugi lühiajalises perspektiivis viia heade lahenduste avanemiseni, küll aga võib see aidata ära hoida halbu lahendusi. ELi kaasatus muudaks jõudude vahekorda diplomaatilises protsessis ning annaks Moldova võimudele kindlustunnet ning praegusest oluliselt tugevamad läbirääkimiskaardid.
- Kindlasti peaks EL, aga samuti OSCE ja teised relevantssed organisatsioonid pöörama teravdatud tähelepanu Moldovas 2009. aasta kevadel toimuvatele valimistele ning tegema kõik manipulatsioonide ning võltsingute ärahoidmiseks.
- Valimisteni jäänud, aga ka valimistele vahetult järgneval ajal tuleb Moldovas toimuvat eriti teraselt jälgida: oht, et Venemaa üritab valimisinget ära kasutades Moldovale Moskvas disainitud rahuplaane peale suruda, on sellel ajal eriti suur.
- Euroopa Liit peaks tunnistama Transnistrias praegu toimiva rahuvalvemehhanismi erapooletust ning alustama pingutustega tõeliselt rahvusvahelise ja erapooliku rahuvalve sisseseadmise nimel.
- Oluline on hajutada Chişinău kõhklused ELi idapartnerluse osas – millised tahes ka poleks kõhkluste põhjused. Kuigi idapartnerlusprogramm võiks olla praegu plaanitud ambitsioonikam, seda eriti julgeolekuvallas, on tegu siiski parima reaalselt eksisteeriva ELi poliitikaga oma demokraatlike idanaabrite suunal, mida viimased saavad soovi korral ELile lähenemiseks efektiivselt ära kasutada.
- EL peaks suurendama oma poliitilist atraktiivsust kõigi Moldova elanike silmis, kaasa arvatud Transnistria elanikud. Viisarežiimi järkjärguline lihtsustamine oleks hea samm.⁸⁶
- EL peaks otsima võimalusi anda Moldovale soodustusi vastastikusel majandussuhtluses, suurendades seeläbi Moldova heaolu ning Transnistria

⁸⁶ ELi ja Moldova vaheline viisalihtsustusleping jõustus 1. jaanuarist 2008, ent see on vaid esimene samm, mis tavakodaniku jaoks palju ei muuda. ELi idapartnerluse programm näeb järgnevate sammudena ette viisatasude kaotamist, viisavabadust ning võimalik, et ka tööjõu vaba liikumist ELi ning idapartnerite vahel. Vt. Eastern Partnership. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/docs/com08_823_en.pdf

motivatsiooni käituda kui Moldova osa.⁸⁷ Soodne kaubandusrežiim ning toetused väikefirmadele, iseäranis Moldovas registreeritud Transnistria väikefirmadele, oleksid kasulikud.

- Moldova peaks pidevalt figureerima kõrgel kohal ELi ja Ukraina suhete agendas.
- EL peaks rakendama Gazpromi ja tema hinnapoliitika suhtes kogu olemasolevat monopolivastast seadusandlust. See, väga paljudes kontekstides ülioluline samm võimaldaks muuhulgas ka tõstatada küsimuse Transnistria alla turuhinna müüdavast gaasist.
- EL peaks kutsuma Moldova koos Transnistriaga ühinema Nabucco gaasitoruga. Kuivõrd Moldova oli 2009. aasta Ukraina-Vene gaasikriisi üks õnnetumaid ohvreid, siis soov selleks on seal olemas⁸⁸.
- Eesti saab eeltoodu teostumisele kõige paremini kaasa aidata, kui suurendab oma informeeritust ja aktiivsust Moldova suunal. Tuleks kaaluda, kas oleks sihipärane korraldada Kiievi saatkonnas tööjaotust nii, et üks või mitu inimest tegeleksid eksklusiivselt Moldova probleemidega. Parlamendiliikmetel – kellel huvi – tasuks taotleda Moldovaga seotud positsioone erinevates rahvusvahelistes parlamentaarsetes kogudes. Tuleks soodustada Moldova-teemalise ekspertiisi teket Eesti mõttekodades või ülikoolides.

Ideaaliks ei ole mõistagi mitte massiline Moldova-tundmine Eestis – see oleks nii ebarealistlik kui ka tarbetu. Ent vajalik oleks üksikute väga heade, rahvusvahelise kaaluga Moldova-tundjate olemasolu. Informeeritus Moldovast on maailmas sedavõrd madal, et iga korraliku asjatundja hääl on kuuldav ning võib mõjutada poliitilisi otsuseid nii lääne institutsioonides kui ka Moldovas.

⁸⁷ Asjakohased esmasammud on visandatud Euroopa Komisjoni nägemuses idapartnerlusest, vt. *Ibid.*

⁸⁸ Vt. Radio Vaba Euroopa uudist 13.jaanuarist 2009: "Moldova official says lessons learned from gas crises,"

(http://www.rferl.org/content/Moldova_Official_Says_Lessons_Learned_From_Gas_Crisis/1369585.html)